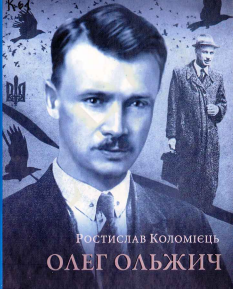

932(474.41-15)

K61

Ростислав Коломієць

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

РОСТИСЛАВ КОЛОМІЄЦЬ

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Харків

ЛА «Час читати»

2021

929(472.42-25) 1907/1944
63.3(4 UKP) 6-2

Библиотечный
каталог

УДК 921.161.2-929

К61

Художественно-эпиграммическое
сочинение В. В. Едункина

Выдана при заказе 10-й редакции / Напечатано в Украине,
в Киеве на территории
Министерства культуры и информационной политики Украины
на территории Института языка.
Выдана при заказе для библиотечного обслуживания

10X 9994

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
ОБЛАСЬНА УНІВЕРСАЛЬНА БІБЛІОТЕКА
ІМ. ГОРЬКОГО
ЖИТОМІРСЬКА ОБЛАСТЬ

ISBN 978-617-7176-22-9

© Р. Е. Колосов, 2021
© С. В. Едункина,
художественное оформление, 2021

ІСТОРИЧНИЙ ЗМІСТ ПОСТАТІ ОЛЬЖИЧА

Перше, що впадає в око при вивченні спожи боротьби за створення української держави у XX столітті, це те, що її вкраїні постаті:

Симон Петлюра (1879—1926) — видатний театрознавець,
Володимир Винниченко (1880—1951) — видатний драматург...

Михайло Грушевський (1866—1934) — видатний історик...

Степан Бандера (1909—1959) — пристрасний публіцист...

Олена Теліга (1906—1942) — видатна поетеса...

Олег Ольжич (1907—1944) — видатний поет...

Творці. Вони творили українську державу у першій половині XX століття. Хтось — покладанням пера на рушницю. Хтось — не випускаючи з рук пера. Без цих трьох перших постатей не уявити культурного і політичного життя української нації у першій половині минулого століття. Не кажучи вже про три останні постаті, чия життя обірвали на злеті, у часи Другої світової війни.

Творці. Я пам'ятав про це, створюючи монографію про українську Жанну д'Арк Олену Телігу. Хай ці радки лянуть у контекст роздумів і про Олега Ольжича — одного з вкраїних символів

929(472.42.25) 1907/194
63.3(4 УРСР)6-2

українського націоналізму і одного з найпотужніших українських поетів першої половини ХХ століття.

Постать Ольжича набуває історичного змісту у тому сенсі, що він є одним із духовних лідерів молодого покоління першої еміграційної хвилі 20-х років ХХ століття (як тут не згадати Олену Теліцу, близьку йому в поезії і співмисницю у суспільно-політичному житті), яке спромоглося не лише зберегти, але й примножити пасіонарну енергію українського народу, майже зруйновану у радянській Україні репресіями, голодомором, вигубленням і спотворенням культури. «Хай воскресне столиця Адрія, Дух волицький живе у народі» — такою метою жив Олег Ольжич.

У своїх роздумах я, звичайно, спирався на неzapepечні факти з життя і творчості Кандиби, який свої наукові праці підписував справжнім прізвищем, поезії — псевдонімом Ольжич, а в підпільні перебував під прізвищем Кардаш. І користувався здобутками «кандибіанства», науки, що активно, часом — небезпечно, аналізує його життя і творчість. Подано їх не з метою значимості, а в порядку власного ознайомлення з ними. Насамперед:

- це і мудрі роздуми над творчістю Ольжича академіка НАН України Миколи Жулинського;
- це і знайдені орієнтири поетичної діяльності Ольжича членом до Голови ОУН Володимиром Червоним;
- це і актуальні спостереження літературознавця, поета, перекладача Миколи Ільницького за поезією Ольжича;
- це і поглиблені науково-дослідницькі роздуми Романа Омижко, який точно піднімає, що трапилося далі Ольжича, як і його співвітчизниці Олени Теліци, а «символом трагедії українського націоналізму з її одвічним борятвом із комуністичним апаратом і чужими у власному домі»;

- це і спогади емоцій і фантазувань і разом із тим виявлені роздуми про Ольжича українського письменника і громадсько-го діяча Миколи Криснацького, який до речі, перебував у Києві під час німецької окупації;
- це і щироїсні, пошукателі політичної ком'юнктури, враження від життя і творчості Ольжича в спокх боротьби за українську незалежність, що прозвучали з вуст загорілої читальниці, «всукраїнської домашньої читальниці з історії», як її з повагою називають, Ганни Володимирівни Черкаської. Вони є переконливим свідченням того, що життя і творчість Ольжича треба починати вивчати ще у середній школі;
- це і психологічний портрет Ольжича у публікації «Любов і творчість, мука і поря, відеага і вогонь самонесатти» літературознавця і письменника Петра Білеуса. Це перша і адала спроба надати нам «слово людині», яка не мішила з пам'ятника, а жила серед нас — страждала, кохала, боролась і не зраджувала себе...

У дослідженні мені пощастило скористатись безцінними матеріалами про Ольжича, дбайливо зібраними і зосередженими в журналі «Український історик», який видавався у США, що були підготовлені до друку Товариством Українського Історичного товариства, головним редактором цього єдиного на Заході українсьомовного науково-історичного журналу Любомиром Винарем у 1985 і 1986 роках. Тут є:

- глибокий аналіз поетичної творчості Ольжича самого Винара,
- систематизація його громадсько-політичної діяльності, здійснена його соратниками,
- спогади друзини Ольжича, її ратівиді синові про батька,
- численні спогади його друзів.

Щикало, що «ворогів» взагалі не залишили негативних згадок про Ольжича. Я маю на увазі «ворогів», які могли з'явитись у нього в результаті розколу ОУН на меншиківців та бандерівців. Хіба що... А може, у нього й не було ворогів, адже він прагнув до об'єднання зусиль і дій українців у боротьбі за національне визволення!.

Попад з висоти часу.

Між появою на світ у 1907 році у житомирському полюсовому будинку у щасливих батьків малюнка і закладним трупом у камері концтабору Заксенгаузен у 1943 році пройшло 37 років, усього 37 років. Але як сказав сам Ольжич: «Не роки життєвою мірою — зміст».

У цьому щасливо-трагічному протіканні часу ми зустрінемо знаменні часово-просторові орієнтири його життя:

- багато дат — тисяч, місяців, років, якими позначені ключові моменти його життя. Скільки історичних подій відбулось у жетті борця за незалежність української держави, скільки історичних вчинків йому належать, і який масштаб і відгомін цих вчинків;

- багато міст, містечок і країн, яких він охопив своєю громадсько-політичною та науковою діяльністю. Вражає навіть не сама динаміка його переміщень у європейському і американському просторі, але насамперед інтенсивність його життєвиявлення і життєствердження.

Постать Ольжича набула історичного змісту у тому сенсі, що він є іскрами представником молодого покоління першої еміграційної хвилі 20-х років XX століття, про що ми вже казали. Це покоління, як відомо, спромоглося не лише зберегти, але

й промислити пасіонарну енергію українського народу, руйнувану репресіями, голодомором, спотворенням культури. Ще раз нагадаю встуг Ольжича:

«Хай воскресне стоїлиця Андрія,
Дух воцаряєй живе у народі!»

Моя задача: створити безпартійну репутацію історичної постаті Ольжича, українського державотворця, поета і вченого, у свій час знеціненого і глибоко трактованого радянською історіографією науково і все-таки недостатньо точно, часто у загальних фразах, висвітленого у наш час. Пропонувана книга має стати черговою сходинкою на шляху доведення правди про Овста Ольжича.

Три дороги — наукова, поетична і політична діяльність вільної душою натури з поневоленої Батьківщини-України поєдналися у житті однієї людини.

Захоплення археологією, буяння поетичної творчості і бурхлива політична діяльність Ольжича переплітаються в його житті тісно і невіддільно, неможливо сказати, що саме передувало. Мабуть, і не треба казати. В одному з листів до батька Овст Ольжич, може, не дуже зутарно, ні, все-таки образно, називає поезію і археологією своїми «Музами», а політику — такою собі особою з породи Боса...

Сьогодні, з висоти часу постає Ольжича постать в історичному вимірі як провідник майбутньої вільної України як єдиної держави. І не просто провідник, але й дійової особи цього процесу, який формував його, перебуваючи в еміграції.

Судіть самі:

- видатний український вчений-археолог О. Кандиба поставив за мету і зробив ряд кроків задля створення української Академії наук в екзилі, що згуртувала б зусилля українських учених у різних країнах, і в майбутньому стала б єдиною Академією наук вільної України. Підписував наукові дослідження своїм прізвищем — Кандиба.

- видатний український поет національного героюв Олекса Ольжич об'єднав молодих талановитих літераторів, що перебували в еміграції, навколо часописів у Празі, Львові, Чернівцях і сприяв створенню «пражської школи українських поетів» — школи анимованого «нового покоління українців», борців за незалежність України. Підписував свої поетичні твори псевдонімом — Ольжич, що відкриває читачів до часів київського князя Олега.
- член керівництва Організації українських націоналістів (ОУН), археолог і поет Кандиба ніколи не відкладав далі справу свого життя. Став організатором суспільного життя і, зокрема, культури України в умовах нацистської окупації, і вже почав його розгортати, мріючи про Україну, як він писав, «від Карпат до Паміру». І все це — перебуваючи в ОУНівському підпіллі, де він носив прізвиська — «Ідеаліст», «Доктор». Символічні прізвиська, які образно відтворюють сутність життя Ольжича.

Він ставить своє особисте життя у залежність від покладеної на себе суспільно-політичної місії — перебуваючи у розшуку, робить все, щоб урятувати свою дружину і дитину, на яку вона чекала, від арешту. І не зберігши себе, таки врятував їх. Себе не зберіг, а сім'ю врятував.

Ви розумієте, до чого я пишу? Моделюючи книгу про Ольжича, я усвідомлював умовність розподілу її на глави: ви не поба-

чите, де закінчується прозовець і починається поет, де закінчується поет і починається політик. Хіба що збагнете, наскільки все це вплинуло на особисте життя Ольжича.

Сподіваюсь, шановні читачі, що така форма написання книги буде вам цікава і допоможе скласти власну думку про особистість і ділення Ольжича. А ви вже самі на свій розсуд оберіть послідовний чи паралельний порядок прочитання глав книги.

Основним принципом створення історичної постаті Ольжича було побільше неспростовного фактажу, поменше загальних фраз, якими рясніє «кандидатура», і уникання категоричних оцінок — тут працюють гіпотези, версії, припущення. А вже оцінки даватимете ви, шановні читачі.

А тепер записіться терпінням, тому що почнемо ми здалеку.

НАРОДЖЕНИЙ В ЛЮБОВІ

Син, дитинство моє
Бачу, памі, бачу,
А ти, віснице, до рани
В волосоньку свої.
Стану в казці казати
Та співати пісні,
Щоб ти щастя міг знайти
Хоч в дитинстві свої.
Олександр Олесь — сивої

Видатний український поет Олександр Олесь (Кандиба) — батько видатного українського поета Олега Ольжича. Рід Кандиб походить від давнього козацького старшинського роду корсунського полковника Федора Кандиби. І дух козацької вольниці постійно був присутній у родині Кандиб.

«Чари ночі» — вірш, який уклали молодого поета Олеса, був написаний у 1904 році. Студент Харківського ветеринарного інституту Олександр Кандиба присвятив свій коханий — Вірі Свєдковській, доньці відомого літературознавця, професора Леоніда Білецького, з якою познайомився 1903 року у Слов'янську. В одному з листів до неї він визнавався: «Зустрів тебе, почав писати, і стала посією моєю другом, моїм коханням, як тебе, я її кохав і думаю про неї». У квітні 1904 року навдовжився на поїздку до Санкт-Петербурга, де Віра навчалася на історико-філологічному відділі Вищих жіночих, так званих «бестужівських» курсів. І завжди завоював її серце. Ви тільки послухайте:

Сидються, плечуть солов'ї
І біють піснями в груди.

Щурий ІІ, щурий ІІ.

Знає молодість не буде...

Так, ця пісня, як-то давнучуть, пішла в народ і стала народною, як і пісні інших поетів «Дивлюсь я на небо», «Ой, не світи, місяченько», «Ніч яка місячна», «Співають, плачуть солов'ї». Її виконували уже за радянських часів Борис Гігера, Дмитро Платик, Ніна Матвієнко... На музику цей вірш поклали Анатолій Кос-Анатольський, Герман Жуковський, Василь Безкоровадний. Звучить вона і сьогодні, і звучатиме завжди. А Олесь став другим після Шевченка поетом, за кількістю творів, покладених на музику...

Улітку 1906 року Олександр із Вірою та її молодшою сестрою Ольгою попрямували до Криму, де в Ялті сестри опікувалися Олександром, який проходив курс лікування. Ба ні, півднює за все це була романтична подорож з осмісленим виходом, в результаті якої Кандиба склав своє першу книгу «З журбою радість обійалась» і відкривається світові як поет Олександр Олесь.

Наприкінці 1906 року почуття молодих кривилися. І ось уже 4 січня 1907 року вона повідомляє батьків: «До Петербургу приїхав Саша, і ми вирішили, косякляючись коротко, повічатися. Нехай не здається це експромтом: усе рано чи пізно знаходить свій кінець. Дуже шкода, що не довелося бачитися з вами, поговорити: не хотілося б, щоб у душі у вас парочилося хоча б найменше почуття незадоволення проти нас, що все ніби зроблено без вашого відому і ради. Якби була можливість побувати в Житомирі, не проміяла б зробити це, тому що дуже люблю всіх вас і засмучувати дорогих людей мені навіть було б занадто боляче».

Дружина ніжно називала свого коханого Олесею, звідси, певне, і його псевдонім — Олесь. Наступного року він видав збірку віршів «З журбою радість обійалась».

Те ім'я, що дало мені Ти

У дні, освячені Тобою,

У сні і мрії, і криваві.

Лита хай в'ягнеться нідри мого,

Його прийму я в своєму душі.

Візьму з собою кров'яно...

Зрештою, Олександр Кандяба поклав наві'язливу службу й присвятив своє життя поезії. Любов спонукала його цілком віддатися творчості, а творчість — любові.

1 от 21 липня (8 липня за старим стилем) 1907 року в Житомирі у сім'ї українського поета Олександра Івановича Кандяби (за поетичним псевдонімом — Олесь) і гімназійної вчительки французької мови Віри Антонівни Свядковської сталося очікуване — народився син. Батьки були православні, і хлопчику, якого хрестили 13 грудня у храмі Святого Успіння, дали ім'я Олег. Мати почувалася після пологів зле, їй довелося довго пролежати у пологовому будинку, й тому тільки через п'ятеро місяців після народження маленькогоохрестити. Час уцілювалися: три місяці мати годувала немовля, а потім, відірвання його від грудей і знайшовши йому годувальницю, поїхала навчатися до Петербургу. Синючка якийсь час дбайливо доглядали бабуся з дідусем, батьки Віри...

* * *

Мене зворушили перші фотографії Олега. Символічні фотографії, які так і запрошуються на розшифрування:

- 1914 року, на самому початку Першої світової війни — семирічний хлопчик ангельської подоби з лілією в руках дивиться просто вам в очі, немовби промовляє: «Я прийшов у цей світ, щоб дарувати вам добро...»

1917 року, на самому початку боротьби українського народу за свою державу — десятирічний хлопчина зі своїм другом — улюбленим бойовим піснем на руках. Ніби у передчуванні боротьби.

«Молодий лицар», яким його бачив батько, народився і зростав у побличій сім'ї. Він з дитинства не міг правильно вимовити свого імені «Олег», і творці батьки називали його «Полеченьком», «Лесюком». Це прізвисько заціпилося за ним надовго, більше, стало псевдонімом його першої літературної публікації.

Батьки його сприймали як дитину надзвичайно обдаровану — обдаровану від Бога. Він зростав на очах і під опікою люблячих батьків. І, мабуть, з дитячих років чув удома поетичну мову частіше за прозову.

Та чи могло бути інакше, коли мати засинало під ніжну батькову колискову, коли мати колихала сина... А батько подарував йому біля 150 колискових, які згодом читалися і співалися по всій Україні.

А вже як тільки дитя навчалося зрозуміло говорити, починав його вчити грамоті. І як поетично-гумористично він це робив!

Я та Ефрем Є.

Я та Ібур І.

Смачок, піймавши жабу,

Вилетіти до лапу...

У 1944 році Олесь вірз свій «навчальний посібник» востаннє, назвавши його «Алфавіт віршам», написаний для сина. Але символічно: у 1944 році сина не стало, а в нього народився свій син, теж Олег, якого він уже не побачив, але якому, напевно, дуже припав до душі «Алфавіт віршам», написаний дідусям і чотаним його матір'ю.

Батько невимовно радів кожному кроку свого первістка і охоче стимулював його цікавість до навколишнього світу:

Мій синочку — розбишала.

Чи то кінь, чи то собака —

Він нічого не боїться —

Лис боїться...

Так і напрошується продовжити — «лісе биться» як той піанік Рудько, який сидить на руках у десятирічного хлопчика (згадайте фото), і якого Олег, через десять років, зобразить у своєму першому прозаїчному творі.

Тож син, за допомогою батька, почав читати вже на четвертому році життя.

«Маленький відступ. Мого онуку Максиму виповнилося три роки, і я збираюсь вчити його грамоти у гри-виставі "Алфавіт, написаний віршом"...»

Не маючи бездоганного голосу, але ватомість — непоганий слух, згадував батько, хлопчик дуже любив співати. Навчився, за допомогою батьків, грати на піаніно і скрипці.

З раннього дитинства почав, зрештою, як і батько, став поліглотом: знав їх не менше дев'яти — англійську, французьку, італійську, німецьку та низку слов'янських мов. Ніби передчував, що йому доля легше жити на чужині. І не просто знав, але й активно використовував їх у подальшому спілкуванні з іноземними фахівцями-археологами, під час створення власних наукових праць та у перекладацькій діяльності.

«Так і напрошується сказати: а хто з мовних українських літераторів сів на руки поліглотам? Це не докір, а констатація факту...»

— Але повернемося до часів дитинства Олега. Поки що зацікавлений розум хлопчинки активно розшукував собі сферу застосування.

— І знаючу пісень! У п'ять років намалював і розмальовував свого друга — рудого півня, який бігав у дворі. Мати пережила і чоловіка, і сина, але альбом з дитячими його малюнками зберігала до кінця свого життя, провісив його через численні переїзди сім'ї з міста у місто, з крайни в крайню. У тому альбомі були уявлені чені і хатний кіт Карло, і хтій собака Орло, й «дурні качки і пухляті індички». Особливої подобиався рудий півень, намальований сном.

Різ у тім, що у дитинстві Олег любив птахів і залюбки колекціонував пташинне пір'я. І поштовхом до його літературної творчості став — як правильно подумали — гордовитий рудий півень, що самостверджувався у дворі, протопшуючи ранок і наводючи порядок поміж мешканців двору — тусей, качок, індичків, котів, собак... Але про це пізніше.

— На шостому році життя сталося феноменальне. Хлопець, не знаючи як із батяківських переказів про те, що Кандиби є нащадками славного козацького роду, в якому були славні козацькі полковники Федір та Андрій Кандиби, написав п'єсу на три дії з козацьких часів, і сам же її проілюстрував!

Дружина Ольжича згадувала, що, коли вона якось у розмові зі свекором не повірила цьому — як, у п'ять років намалювати п'єсу? — той «по-молодечому зібрався і, ходячи по кімнаті, захоплюючись переказував не тільки мені, але й цілий світ:

— П'єса на три дії. Так! Так! З козацьких часів. Три дії. Намість ілюстрації намалював!»

Який жаль, що її не розшукали дослідники. Намальованого хлопчиною Півня розшукали, а драму, казаску шестирічним Олегом, так і не знайшли.

Але якщо одне. Батько, називаючи сина «поліцейським допомогани», прилучав хлопчину до мистецтва, намагався розвинути його літературні здібності. І, як відгомін його дитячих спогадів, той підписував свої перші надруковані твори псевдонімом «Алекса»...

Дитяцтво «алексиченько» провів у київському передмісті Пуці-Водиці, де мати викладала французьку у школі, а батько, який закінчив Харківський ветеринарний інститут, із жовтня 1909-го і до початку 1919-го року працював (тільки узяв собі) ветеринаром на Дарницькій скотобійні. Можна припустити, що це він зробив, аби прогодувати родину, бо на гроші від власних поезій не проживеш, та й друкуватися українською було непросте. Напевне так і було.

Та ось перед нами згадки про цю агонію самого поета-лірика: «В атмосфері кривавого пару, трипіння й агонії конячих тварин довелося мені продовжувати літературну роботу... Робив я спроби знайти іншу працю, але з тих або інших причин зробити це не вдавалося...»

А вже пізно увечері, ледь одійшовши від кошмарної праці, народжував свої небесні пісні. У 1919 році, покинувши, зрештою, а ветеринарною роботою, цілком присвятив себе поетичній творчості на благо вимріяної незалежності України:

«Ох прекрасна царівна у вальзі старій,
Заворожена вічною зною,
Спить неспинкає роки я моголі старій
І неспинкає ще красою.
Так і ти, Україно, лежиш у труні,
І заплетає живіх, і забута».

Без жалю за прось у кайдани стражні
Закрила тебе малуся люта.
Але життяся риняр колись молодий,
Зирне з рух тебе в малуся зної,
І тебе поведе вія у дель золотий,
Як щиріну до долі встої»

Батько уявляв свого сина в образі цього молодого риняр.
І таки побачив його таким, але це сталося пізніше.

Коли ж замаяворів «небесно-золотий прапор української державності», Олександр Олесь гаряче в неї повірив і, готуючи сина до самостійного життя, на сторонці поставив слова:

«Воскресла! Воскресла! Хай душі радіють,
Хай сонця усмішку піймають уста,
І всю всю землю, весь світ ободують,
Се друге вже воскресіння Христа!»

У липні 1917 року Олександр Олесь гаряче вітав проголошення Української Народної Республіки:

«Незалежне життя — ось де справжня мета,
Плмня вільний орел вільним плухом літа,
Плмня вільний орел своє паство кує,
Плмня вільний народ і бере, і дє.»

І це не абстрактне славослів'я українській незалежності. Романтично налаштований Олесь радісно зустрів проголошення самостійності України і, переживаючи драматичні перипетії цього процесу, включився в її розбудову, мріючи про славе мистецьке майбутнє «вільного орла» Олега на терені вільної України, готуючи його до цього.

Та недовго тривала ідилія національного відродження України. Під час перипетій, коли змінювалися владні і кожна з них провадила арешти, розстрілювала тих, кого вважала за ворогів, інакомислячих, інколи — просто випадкових людей, яких підозрювала у ворожих намірах, траплялось і таке, що напряду ачіпало сім'ю Кандиб. У лютому 1918 року Олесь заарештували, і він дивом не потрапив під розстріл. У 1919 році був розстріляний брат Віри Антонівни Кандиб...

Разом із відступаючими петлюрівцями змушений був покинути територію України і Олександр Олесь. І не просто покинути: зовсім не випадково у листопаді 1919 року уряд УНР призначив Олесь культурним аташе при консульстві УНР у Будапешті, де він провадив дипломатичну роботу зі зміцнення авторитету молодій українській державі на міжнародній арені.

А на родину чекала тривала розлука. Маріо було сподіватися, що радянська влада так просто надасть візу для возз'єднання сім'ї петлюрівця за кордоном. Мати викладає у середній школі в Пуці-Водці. Олесь зяється у тій же школі, лише вірні, малює. Він швидко росте, мужіє, починає орієнтуватися у ситуації, яка склалася в його житті і яка не обіцяє ніякої прищильності.

Сім'я воює переживає зимушену розлуку. Участь батька у державотворчому процесі України, його вимушена еміграція, звісно, не сприяли доброзичливому ставленню більшовицького оточення до матері і сина Кандиб. Вони опинилися у зимушеній ізольції. Все це вело до певного усамотнення Олега, його відособлення від славостів'я радянській владі, яке звучало тоді на кожному кроці, проте водночас сприяло розвитку його спостережливості та навичок самостійного аналізу ситуації, в якій опинилась розлучка родина. Розчаровуючись у людей і обставинах, він створює свій власний внутрішній світ.

І ділитися своїми переживаннями з батьком, з яким був цілком відвертим. Ось що пише тринадцятирічний син у листах до батька, з яким перебував у розлуці:

«Назгали я тепер у школі знаєвірися і в людях також, але все-таки хочеться вірити, що є я гарні...»

«абсолютно... Я такі законтри песиміст у шкільних справах, крім того, перший бунтар. Страйкуємо, бритуємо. Кричимо, щоб вилили нас...»

«сучні не хочуть працювати, учителі — робити з них людей. Агенія...»

«читаю баг хому читати, щоб бути освіченим, а нащо бути, їй-Богу, не знаю...»

Спирваючись навколо, Олег і на собі відчув, що радянська влада принесе українцям голод і злидні. Згадуючи ті часи і себе у ті часи, а гіршою і проблисками надії писав:

«Отак мій край печуть всі сім —
Мій край, покинутий синами,
Край, де панують вороги,
Катують, глумляться над нами.
В тяжкій армі парад мовчать,
І тільки забули повстання
Посвідчують, що він не спить,
І пророкують час сьотання...»

Так, із жовності він жон надією і сподіванням, що часи «панування ворогів» — це не вічне:

«Не зрівня сонця, хит, з небес,
Не зрівня з Україн стеля»

Разом із тим, скучивши за батьком, він спінить порадувати його головним — своїми першими літературними спробами.

У листі від 25 лютого 1922 року: «Написав вірш про Шевченка...»

У листі від 26 березня 1922 року: «Посилаю тобі два оповідання, вони потрапили до шкільного журналу...»

У листі від 25 травня 1922 року нудяться оточуючим світом: «Неначе душа загнурована в якісь міцні, невідомі мури, не пропускають до мене ні світ, ні тьому життя, і залишили тільки дві маленькі щілинки проти моїх очей, через котрі можна бачити тільки наше нудне буденне життя. Вони гнітуть, не дають спокою, не дають волі мріям...»

А ось і його мрії:

— «хотів би бути і філософом, і письменником, і художником так само»

«як би я хотів з тобою ходити по музеях, дивитися на статуї і картини, ішли виробів мистецтва. І балакав, балакав...»

Батько підбадьорює сина надією на недалеку зустріч, підтримує його мистецькі поривання: «Не кидай писати! З тебе вийдуть люди!»

А край сувородійсність диктує своє. У грудневі 1921 рік листі дружина до чоловіка зрештає образ його сина, якого в сім'ї називали то «Лютком», то «Лелеком». І мати із слезами на очах пише: «Наш Лютик, ніжна хвітка (ти пам'ятаєш, який він був раніше!) у великих чоботях (добре, що хоч вони є!) складає гілку в лісі, тягне з деревні мішок з борошном, піднімає ретельно на заливки.) Може, й нечасто, але скуштував всього — заробітку рад!»

Так, за відсутності батька Олег взяв на себе функції поставальника продуктів сім'ї. Мати і син потерпають у голоді й злиднях. Якось у голодну зиму 1919 року в черговий раз зібрався піти з товаришем у село, щоб помінати одяг на їжу. Але їх вчасно

попередити: «Тікайте, тут людей їдять». Дякувати Богу, вдалося втекти...

Тим не менше Олег багато читає і, дослухаючись до себе, пробує писати власні твори.

І... дотепер за «братами нашими мешаними». Ні, не для споживання, як це роблять зазвичай, але задля догляду над ними, порятунку їх від голодної смерті. Розводять у клітках кроликів та курчат. Особливо спікується рудим півнем, розмовляв з ним, грається, малює його...

Батько надсилає сім'ї прохачі перекази, але вони не доходять, домагається через Міжнародний Червоний Хрест дозволу на виїзд дружини і сина за кордон — безуспішно... Співкування з батьком стає моноклавним тільки за допомогою жестування. Москва хоча б відвезти душу...

Чому я, спитаєте ви, присвятив так багато уваги сім'ї Олексія? Це для мене принципово. Перекопаний: саме сімейне виховання визначає подальшу долю дитини. А коже далі саме життя корегує поведінку вихованої у люблячій сім'ї молодої людини.

...Невеликий відступ... Суджу по собі. Бабуся мені заповідає: «Хочеш зробити кар'єру — ставай комуністом. Хочеш залишатися людиною — уникай цього». Батько додавав при цьому: «Ставай фахівцем у обраній справі життя, і будеш завжди запитуваним». Я не став комуністом. Мама, захоплена модними широкими мистецькими упередженнями, скорегувала мене: «Не обирай вузької спеціальності, займайся мистецтвом — в ньому широкі поле розгортання твоїх талантів». І я займався і займаюся режисурою, театральною педагогікою, пишу книжки з історії театру, поезії, живопису, філософії...

Проникливий поет-лірик Олександр Олесь виховував сина як майбутнього поета, у національно-патріотичному дусі. Поет-лірик, він прагнув зробити українську поезію зброєю. Рідне слово має стати для ворога гострим, як меч, а для рідного краю — сонцем. І синаві, у якого рано виявився творчі здібності, він заповідає бути вірним своїй нації.

Його «Юнацька пісня», написана у 1915 році, як передбачення падіння російської імперії, була присвячена восьмипірічному синові, якому ось-ось належало обирати свій життєвий шлях:

«Земля рагстунілась. І з праведних трун
Виведить Хмельницький, Мазепа, Богун.
І з Воєї зіймають кайдани міцні,
І співають славіти пісні.»

І взагалі це рідкий випадок, щоб у сім'ї видатного поета зростав син, у майбутньому теж видатний поет.

Поезія Олександра Олеса, якою він навчовався із дитинства, ще з материнських впливів: на батьковій слова, матусине спонукала Олеса до самостійної поетичної творчості. Причому він пройшов шлях від юнацького захоплення віршом Олеса до відшукання від мей, коті Олет став на шлях самостійної творчості, у запалі вважаючи батькові вірні, створенням «для гімназисток і телеграфісток». А батько, в свою чергу, обурювався, як йому здавалось, оспівуванням насильства і кровопролиття у віршах сина. Додавало до того, що вони жились час не розмовали, а спілкувалися за допомогою листів і записок. Але то були творчі суперечки, насправді ж вони не уявляли собі життя один без одного.

При цьому, виховуючи сина, мати не була спостерігачем його зростання і змужніння. Драматизм її положення стає очевидним зі слів, які вона, як, матовне, кожна любима українська мати...

Стоп! У жилах матері текла українська, білоруська і грецька кров. Сама ж вона, викладаючи французьку мову, не дуже вправно володіла українською...

А втім, чому «стоп»? Приналежність до нації визначається не стільки за складом крові, скільки за самовідчуттям і самовідомленням людини.

Так от, продовжу думку. Драматичне положення матері Олега стає очевидним з листа до чоловіка, коли синкові виповнилося чотирнадцять, у тривожному передчутті його долі: «Ах, породивши дитину, роби з неї що захочеш. Виховуй хоч француза, хоч зулуза, хоч негра, аби не українця. Бо тоді ти приробиш дитину на Голгофу, на загибель заради України». І тим не менш, як і батько, вона виховувала Олега як сина українського народу...

Говорячи про сімейне виховання, як не згадати, що батьки Олега Кандиби товаришували із сім'єю батька української археології, дослідника пам'яток тропіцької культури і в майбутньому автора першого закону УНР про охорону пам'яток історії, культури і мистецтва Миколи Біляшівського. Вони не раз виїжджали на Книжку Гору під Києвом — напевно, разом із маленьким сином — для допомоги у відшукуванні археологічних скарбів літописного міста Роден¹. І при зустрічах родня Олега і Біляшівського — а Олег, вражений несподіваною для нього дивовижністю стародавнього українського життя, напевно ставав зацікавленим співбесідником — центральне місце займали враження від археологічних знахідок. Романтика археологічних відкриттів, спроба заглянути у далеке минуле своїх предків поховила його на все життя. І з часом змусила всерйоз замислитись над історією створення української держави.

¹ Інше назва — Роден, Родна.

Отже, сам собою напрашується багатозначний висновок: життя Овсяжича було визначене наперед саме сімейним вихованням. А воно полягало у тому, що його життєвий шлях визначався у душі любов'ю:

— до поневоленої Батьківщини, до її історії і боротьби за незалежність,

— до археологічної праці, яка доводила історичну значущість української землі,

— до постичної творчості, яка еспікувала героїчний характер українця,

— нарешті, до своєї сім'ї, яка дала йому належне виховання і визначала вузлові орієнтири у самостійному житті.

САМОВИЗНАЧЕННЯ. У КОЛІ ЕМІГРАЦІЙ

Все мені ти спитася, мій маленький
сину,

Що з тобою полам, степом йдеш,
Що б'ємось за нашу бідну Україну,
Розривави пута, вікове ярмо...

Олександр Олесь — дитині

Перед довгоочікуваною зустріччю зі сім'єю Олесь складає із себе повноваження представника УНР у Будапешті. Й услід за цим кидє кавадоків образливих, чого від нього, певне, ніхто не чекав:

Чи не маєш для нас і для всіх УНР,
Монархист ти чи правий коєр,
Друг чи ворог ти — ігра одна,
І стоїть УНР як корова дурна...

Досі не можуть знайти цьому розумного пояснення. Чи то був емоційний виплиск власного розчарування у політиці УНР, що призвела до її поразки? Чи, може, аргумент на користь звільнення сім'ї від радянського полону, адже поема «Перезви», згідки вквітці ці радки, була надрукована у радянській Україні під назвою «Емігрантські перезви»? Нібито кавадокі сім'ї за кордон сприяла підтримка радянських високопоставлених чиновників, які прихильно ставилися до поета Олесь після виходу у світ його «Перезви», де у гострій сатиричній формі висміювалася діяльність постпетлюрівської еміграції¹.

¹ «Перезви» — частини українського виступного образу.

Сприймемо факт, яким він є: п'ятнадцятирічний Олег разом із сорогандвокріскою матір'ю, зусиллями сороганд'ярицького батька, нарешті виїждять із радянської України. Спочатку — до Берліна, де батько їх зустрів. Потім переїждять до Праги, де Олег завершує середню освіту, складає на відмінно іспити в українській школі. Згодом родина оселяється у селі Горті Червошице, що у 50 км від Праги.

Невипадково оселяються саме там.

Це незначиме село, більшість жителів якого складали українці, стало осередком української політичної і мистецької еміграції по втраті української державності 1917—1921 років і за сприяння ставлення до них чехословацької влади. Тут живуть українські культурні діячі, серед яких знаходимо видатні імена — актора, режисера і організатора театральної справи Миколу Садковського, поета, прозаїка, драматурга Смирнова Черкасенка... Тут оселяються й молоді митрі-початківці і літератори. Олександр Олесь там навіть організовує клуб українських письменників і журналістів. А згодом завдяки його ініціативі тут створюється «Товариство молодих українських викладачів». Це місцевість нас увійти в історію України, як один з визначних осередків української наукової і мистецької еміграції по втраті української державності 1917—1920-х років...

Цим я хоту сказати, що, вимушено покинувши Україну, Олег Кандриба не розчиняється у зарубіжному просторі, але продовжує перебувати у вимушеному товаристві української інтелігенції. Гне просто перебувати, але й виховуватися в українському дусі.

Насамперед він стає членом українського «Пласту», найбільшої неполітичної масової молодіжної скаутської організації, яка виховувала свідомих, відповідальних за свої вчинки українських громадян, які опинилися у зарубіжжі. Нагадаю, що Степан Ван-

дера більше 3 роки, від 1914-го до 1921-го року, гартував свій характер у «Пласті», пластуном був і ровесник Ольжича, а майбутньому головнокомандувачий УПА (Української повстанської армії) Роман Шухевич...

Подумалося, що в радянській Україні молодь виховували піонерські та комсомольські організації у дусі марксизму-ленінізму, а в еміграції?.. Дивіться самі.

Герб українського «Пласту» — трилиста пілія, мистецьки вплетена у Знак Княжої Держави Володимира Великого. Серед «14 точок пластового закону» було додержання:

1. Тілесного здоров'я, тобто нежовивання алкоголю і папіни цигарок, обов'язкова ранкова руханка, зайняття спортом, відмови від статевих розпуст...

2. Духовного здоров'я, тобто виховання в собі рис українського громадянства, борця за майбутнє національне визволення України, готового піти для цього на смерть...

Одухотворений вірш «Пластовий заповіт» вірця 1934 року — такий був поетичний відгук Ольжича на вступ до цієї організації. Він звучить як бадьорий заклик до життєтворення юнака, який тільки вступає у доросле життя:

Він висить у мені в діті на стіні,
Шаровидний, троячечки прив'язий,
І ось, здається, ніби вже доросле
Кам'я і всміється мені.
Він оптиміст, якщо є мало в світі,
І степка такого не знайти.
Ось і тепер копробував би ти
Шість місяців так на цьому чинити.
Але близько вже доведомана путь
По прагісах, по долах і по горах,

Знає дощ, і спека, і роса, і порок,
 Від кого, а від якого не втечуть.
 На голові незручно леспеківний,
 Він буде озаритися наварути:
 «Ну, й небеса, і де їх братити?
 А змарі! А простори вітровийні!
 Напечених — він об'яв, немов жертвою!
 А підтягнися, посоромися, брате!
 Десять пролетів... (мале, але знаєте)
 І що це ноги шкарпетують так?
 Увечері ж — а, де узяти мови!
 Ліс — чорна прірава. Небо — осямлет.
 А вітри, вітри, дзвонючий сід,
 Золотоцвітний сад казковий!

Незвищадково пластовий закон, в основі якого були закладені ідеї радикального українського націоналіста Миколи Міснюк-ського, покла в основу «Декалогу українського націоналіста», який упорядкував 1929 року український пластуни, один із співзасновників Організації українських націоналістів (ОУН) Степан Ленкавський. Його написання вголосовував Овляжч як клятву:

«Я дух одвічної стили, що зберіг Тебе від татарської потоппи
 Я поставив на грані двох світів творити нове життя:

Здобудеш Українську Деревинність або загинеш у боротьбі
 за неї.

1. Не дозволиш нікому плямити ні славу, ні честь Твоїй Нації.
2. Пам'ятай про великі дні наших визвольних змагань.
3. Будь гордий з того, що Ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимирського Тризуба.
4. Помсти смерть Великих Лицарів.
5. Про справу не говори з тим, з ким можна, а з тим, з ким треба.

6. Не заматалося виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро справи.

7. Ненавистю і безоглядною боротьбою прийматимеш ворогів Твоєї Нації.

8. Ні просьби, ні прощби, ні тортури, ні смерть не приневолять Тебе відкрити тайни.

9. Змагатимеш до поширення сили, слави, багатства і простору Української Держави.

Зовсім не випадково сім'я Кандиб обирає Чехословаччину місцем свого перебування.

Звернімося до історії.

Новий історичний перерозподіл Європи, який стався після Першої світової війни, більшовицького перевороту в Росії, поразки українських національно-визвольних змагань на початку 20-х років, привели до масової політичної еміграції українців. За межами України опинилися активні учасники тих подій — керівні діячі Центральної Ради, Гетьманської держави, державної Директорії, Української Народної Республіки, Закарпатської республіки, Кубанської народної республіки, офіцери і солдати армій цих українських державних утворень, службовці державного апарату і працівники зарубіжних представництв українських урядів, значна частина тодішніх політичних партій, представники національно-свідомої української наукової та культурної інтелігенції.

Про це якось не прийнято говорити, але сталася трагедія українського народу — практично Україна обезглавилась, залишившись без своєї еліти, ідеологічних, інтелектуальних і духовних поведирів. У цій ситуації в українському емігрантському

середовищі почалася активна розбудова різних державних структур, серед яких чільне місце посіли наукові, освітні, мистецькі заклади, що мали виплекати українські національно свідомі високопрофесійні кадри.

Особливо плідною була діяльність української діаспори у самому центрі Європи — Чехословаччині. Влада Чехословаччини, зокрема її перший Президент Томаш Масарик, прихильно ставилася до українських емігрантів. Це була вдячність за допомогу у створенні армії, яку надав уряд УНР, в результаті чого чехи і словаки змогли відвернути державну незалежність своєї країни. Тож тепер тут знайшли свій притулок і гуртувались близько 22 000 українців. Серед емігрантів було багато талановитих письменників, поетів, художників, композиторів, науковців. Як писав український поет і письменник, культуролог-енциклопедист Євген Маланюк: «може, найважливішим серед наших завдань, як національної спільноти, було, є і буде: пізнати себе. Навні покосілися урізні батьківщини в зовсім іншому світі. Вона виглядала зовсім інакше в період бездержавності; інакше — у війні за державність краю; інакше — в часі короткотривалої боротьби за державність».

Українським дітям надали можливість отримувати середню освіту українською мовою. Головніми науковими і навчальними установами стали Український вільний університет, перенесений у 1921 році з Відня у Прагу, і Український анципй педагогічний інститут імені Драгоманова. Наступного року у Подєбрадах, курортному містечку у 50 км від Праги, була заснована Українська господарня академія, куди одразу вступили 300 студентів. Тут почали діяти Українське історико-філологічне товариство, Центральний Союз українського студентства, Українське товариство книголюбів, Музей визвольної боротьби України, Укра-

писма гімназії. Вийшло декілька українських видань, видано 188 поетичних і прозаїчних творів мовою українських творців. У Празі творили і друкувалися непересічні молоді українські поети — Євген Маланюк, Юрій Дардаган, Оксана Литуринська, Олександр Стефанович, Леонід Мосенда, Олена Теліга...

Феномен празької української еміграції у Чехословаччині полягав у системності організації науки, освіти і культури, яка дала можливість створити низку так званих празьких шкіл: археологічну, поетичну, історичну, мистецьку.

У політичному плані українська еміграція — і не тільки празька — гуртувалась навколо ідеї створення вільної, незалежної України. Олег Ольжич виявився локатором діловою особою цього процесу — будівничим незалежної, якої ще розпорешеної, української держави. З цієї точки й будемо розглядати його життя, творчість і громадсько-політичну діяльність.

Отже, сім'я Занциб об'їжджалась і розпочала нове життя у Чехословаччині. Перед шістнадцятилітнім Олександром розгорнулися широкі можливості для політичного і мистецького самовизначення, і він активно скористався з цього.

Але про все по порядку...

Олександр Занциб народився 1900 року в місті Івано-Франківську. Його батько, Іван Занциб, був адвокатом, а мати, Марія, — домогосподаркою. З дитинства Олександр цікавився історією, географією, природознавством. Він був членом товариства «Сокіл» і активно брав участь у його діяльності. Завдяки цьому він отримав можливість навчатися в Івано-Франківській гімназії, де він закінчив навчання у 1918 році. Після закінчення гімназії Олександр вступив до Львівського університету, де він навчався на юридичному факультеті. Він був активним учасником студентського життя і брав участь у різних студентських організаціях. Після закінчення університету Олександр працював адвокатом у Львові, а потім переїхав до Праги, де він продовжив свою діяльність у різних організаціях, які боролися за незалежність України.

АРХЕОЛОГ

Самлювався археолог в робітні над столом,
Склався археолог подпритим чолом,
Боронистий й прохорасний ролюгся

перед ним
Ролюгся цдний Воевгт як квітчастий
китим.

Напохненними очима красу його він п'є,
В красі знайшов він цастя, знайшов

життя своє.

Оле Салюк

У поколінні 1930-х років Олег Кандиба був неповторним явищем. Виражає активність, з якою він вступав у життя, орієнтуючись, спочатку за допомогою батька, а чимдалі, тим самостійніше, в житті українського зарубіжжя, у виборі фаху і політичного змісту своєї діяльності.

Дуже любив мандрувати. І не просто із цікавості. Часто з товаришами пішки або потягом вирушав для огляду певної місцевості, яка викликала інтерес з точки зору археолога. Одного літа об'їздив на власніщій ледь не всю Німеччину, ознайомившись з її історичними пам'ятками, храмами, музеями. Разом із другим і майбутнім соратником у національно-визвольній боротьбі Уласом Самчуком замислив було здійснити навколосвітню подорож.

При цьому виражає і самий діапазон його наукових і творчих уподобань, який охоплював археологію, етнологію, історію, літературу.

Спочатку він вступає на платні річні курси Українського громадського комітету у Празі, а 11 грудня 1924 року в відзнакеному складі іспит на атестат зрілості, який тоді називався «гімназі-

явлюю матурою». Це надає йому можливість записатися вільним слухачем на безкоштовній основі у будь-який часеський технічний інститут вільним слухачем і перший рік навчатися там безкоштовно. Ба ні, його приваблює філософія, література і, найбільш, прадавня українська історія.

Зберігався спогади вчителів і колег Олега про здобуття ним вищої освіти від час перебування тут, зберігався також виспекти його занять з археології.

А вчився він активно і напружено. Орієнтуючись у своїх фахових уподобаннях, він вступає — майже водночас! — у три університети:

- зданими додатковий іспит з латинської мови, на філософський факультет Карлова університету, де він спеціалізується з у археології та історії мистецтв. Тут він займається у видатного археолога-спайста, автора знаменитих серед європейських фахівців «Слов'янських старожитностей» професора Любора Нідерле, і той називає Олега серед найулюбленіших і найхитріших своїх учнів. Виступовує лекції з інших галузей археології та давнього мистецтва Альбіна Стоцького, Антона Матейчика, які також високо оцінили здібного юнака і заохочували його археологічні дослідження;
 - на літературно-історичний відділ Українського педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова. Археологію тут викладав професор Вадим Щербаківський, який, власне, рекомендував Ольжича до одночасного вступу у Карлів університет, історію українського мистецтва — професор Дмитро Антонович та професор Леонід Білецький (це прізвище ми ще згадаємо), загальну історію професор Василь Бідаков;
 - записується на лекції Українського вільного університету.
- За невідомими відомостями, одним із його засновки-

кін був його батько. Очевидно, порадившись з батьком, він туди і виступав.

Так і запрошуються сказати, хто з мовників літературів має таку, сказати б, масштабну вищу освіту? Кажу про це без усякого добору, просто констатую факт.

Що змушувало, вірніше, заохочувало Ольжича вчитися водночас у кількох вищих навчальних закладах? Весь масштабний обсяг знань, які набував Ольжич у цих університетах, був наперед пов'язаний з українською археологією, історією, культурою і мистецтвом.

Так він остаточно визначається із обранням спеціалізації — стає археологом. Археологом широкого профілю. У листі до батька він гордує тим, що має «єдину в своїм роді збірку кераміки з більшості сел Галичини. Ніхто такої не має».

І головне: професія науковця археолога і муза серця поета, як він писав у 1926 році, поєдналися в його душі.

При цьому вражає його палка зацікавленість у вивченні українознавчих дисциплін, перш за все — українського фольклору та етнографії, історії України, що спричинилась до розуміння ідей історичного розвитку української нації.

З вестерпітінням чехівши захисту дисертації, він рвався до практичної роботи археолога. Писав про це батькові: «Захищу докторську, тоді буду вільний птах. Зможу чи на море, чи до Берліна або Парижа, чи у Львів «справи добувати». А справи познався б рік у вогкій землі, послухав би жайворонків і перепелів у житях. Спочив би в атмосфері побуту мальовничих предків». Атмосфера побуту мальовничих предків — це археологічні розкопки у праукраїнських землях. Але чому «спочив би»? Бо яка ж це робота — суцільне запровадження.

10 жовтня 1930 року він складає іспит з передісторичної археології на «відмінно». Досконало опанувавши методологію археологічних та історичних досліджень, студіюючи у найвідоміших чеських вчених, 18 жовтня 1930 року у віповіді 23 років блискуче захищає на матеріалі вивчення трипільських пам'яток докторську дисертацію за темою «Неолітична розписна кераміка Галичини» (обсягом 130 сторінок, 2 власноручно зроблені карти та багато авторських ілюстрацій).

У рецензії на його дисертацію відомого дослідника слов'янських стародавностей, професора Альбіна Стоцького знаходимо: «Пан Кандиба перший подав всі типологічні ряди форм і орнаментів, що дає йому можливість знайти елементи контакту з українською мальовничою керамікою й укласти, привабливі в говірних рисах, її класифікацію». Сказати б більше. Олег Кандиба першим розробив типологію форм і орнаментів, що дозволяє знайти аналогію галицької кераміки з розписною керамікою Придніпров'я, яку він знав тільки з досліджень інших археологів, і створити загальну її класифікацію. Ця наукова праця дозволяє сприймати її як науково-популярну, адже дисертант доводить в ній єдність української художньої культури з децентрованої позиції єдності української нації.

Фактиці, що поздоровляли Олега Кандибу з успішним закінченням дисертації — він ставав ледь не наймолодшим в Європі доктором наук, — пророкували йому велике майбутнє на археологічному поприщі.

Враховуючи активність, наполегливість, а б сказав, захопленість, з якою він займався археологією, сподівалися на наукову роботу в європейських музеях із власним археологічним досліджен-

ними у кількох європейських країнах. Вразив масштаб його археологічної діяльності — від Європи до Америки.

«Розкопувати» Україну він почав з «маленької української Трої» — неолітичного поселення на місці буковинського села Шашинців, де знайшов і описав пам'ятки трипільської культури IV—III тисячоліть до нашої ери. Тобто він досліджував не просто доісторичні археологічні пам'ятки, але й глибокі коріння свого народу, його попередників, ще на світанку історії, культуру. І емоційно утверджувався у переконанні, що спадкоємці неолітичних скарбів не заслуговують на долю рабів...

Продовжує свою роботу, будучи асистентом кафедри археології Українського вільного університету, працівником археологічного відділу в археологічному відділі Чеського національного музею у Празі.

І це не кабінетний вчений. Він бере участь в археологічних експедиціях у різних країнах.

Ще будучи студентом, Олег Кандиба отримав у 1928 році грант від Наукового Товариства імені Шевченка у Львові на археологічну експедицію у Східній Галичині.

Як археолог він пильно працював, обстежуючи 15 поселень у прох українських повітах західного Поділля — Борщівському і Заліщицькому (нині Тернопільської області). У чотирьох з них провів ґрунтовні розкопки. Найважливіші археологічні дослідження провів у величезній печері «Вертоба» поблизу села Вішче-Золоте.

Особливий інтерес викликали віднайдені там численні людські кістки у нижньому шарі печери, що має назву «Велика брама». «Можливо, що тут можемо перець собою жертви катастрофи або ворожого нападу, — припускає-фантазує Олег Кандиба. — Не виключено, що у печеру мали зносити трупи... Взагалі

здається, що у печері збиралися люди лише з великої нужди (в пій і зимно, і вогко, і низько), збирались у великому числі, може, цілим селом, але не на довго. Треба пригадати, що у Більче-Золотому відкрито в поміщицькому парку наземне трипільське селище, як показує кераміка, сучасне з печерним...»

І знов-таки не можна не помітити, що археологічні праці Ольжича були безпосередньо пов'язані з його українсьонарними зацікавленостями. Так матеріали проведених ним розкопок у селах галицького Поділля стверджували ідею трипільської культури як доісторичної доби України.

У 1931 році Кандиба був заявлений у списку членів Першого Міжнародного Конгресу Праїсториків і Протосториків, що проходив у Лондоні з доповіддю «Дністро-Дунайський неолітичний регіон».

Навесні 1932 року у Празі відбувся II Український науковий з'їзд, на якому працювала підсекція археології та історії мистецтв, якою керував професор Щербаківський. Ольжич зробив на з'їзді дві доповіді. Обидві присвячені еволюції та типології української малюваної кераміки, де подає власну її класифікацію. Зокрема, визначає шість основних керамічних форм і доходить висновку, що розвиток української кераміки є безперервним, органічним і тривалим.

У 1932 році одержує від Слов'янського інституту у Празі наукову стипендію у сумі 3000 чеських крон на відрядження-подорож до Німеччини і Австрії для збирання матеріалу для його подальших студій культури неолітичної кераміки. Проміжні результати його наукових досліджень друкуються у чеському серійному виданні «Пам'ятки археологічні». А він тим часом протягом двох місяців опрацьовує у Відні збірки доісторичного відділу «Музею культури та історії».

Знайомлячись із прадавньою культурою Європи, опірає та опрацьовує археологічні колекції у Ростові, Любекі, Гамбурзі, Бухаресті, Болграді, Софії. Порівняльний аналіз вивченого матеріалу підтверджує припущення Омеля Вандиби про безсумнівний зв'язок і, разом із тим, відмінності культури мальованої кераміки України та Західної Європи.

Свої праці, створені за результатами його археологічних експедицій у Чехії, Болгарії, Сербії, друкує у спеціальних виданнях Чехії, Англії, Німеччини, Австрії. Так, під егідою Природничого музею у Відні він видає німецькою мовою свій твір «Schäpferitz — Kunst und Genese eines neolithischen Dorfes» («Шіперіц — мистецтво та кераміка неолітичної доби»).

У червні 1932 року провів ретельні розкопки чотирьох кістякових поховань ранньої бронзової доби у Кобилісах, поблизу Праги.

З літа 1932 року бере участь у роботі 12-го польового семестру Американської школи історичних досліджень. Там протягом кількох тижнів знайомить американських студентів із особливостями проведення розкопок і культурою окремих регіонів Європи в епоху неоліту. І відтепер ця робота (щорічні літні експедиції) стає джерелом його духовних набутків і матеріальних прагнень аж до 1938 року.

Восени 1932 року бере участь в американській археологічній експедиції у сербському селищі Старчево.

Трохи пізніше займається археологічними розкопками печери Доміка у Словаччині...

Так, археологія займала важливе місце в його житті. Це була, як він визнав, його «перша муза», якій він віддав «найкращі почуття своєї молодості». Він опублікував 29 наукових праць,

виголосив 15 наукових доповідей на міжнародних наукових конференціях.

У 1934 році Олег Кандиба обговорює план створення «Енциклопедії європейської археології» і готує частину, присвячену археології слов'янських народів Східної Європи.

У 1937 році у Лейпцігу виходить книга Олега Кандиби «Старша група розписної кераміки Галичини».

Тепер уже український археолог Олег Кандиба входить до числа найбільш знайомих європейських учених і дослідників старовини. Співпрацюючи із зарубіжними вченими-археологами, Ольжич приходить до висновку, про який він писав батькові у листі від 13 жовтня 1932 року: «Пізнав я досить американців і сербів. Даремно ти, Бубо (так він ласково називав батька — Р. К.), нарікаєш на українців. Маю на увазі дійсну культурність та аристократизм. І українці емігранти-козаки стоять вище за американських інтелектуалів. Приїжджавши до німців, а тепер і до американців, я все більше починаю цінити наших людей і наше життя». Цікаве спостереження, яке опосередковано виявляє тісну пов'язаність наукової і громадсько-політичної діяльності.

Науковець і громадсько-політичний діяч Олег Кандиба (тепер він все частіше користуватиметься прізвиськом Ольжич — Р. К.) розглядає свою діяльність в контексті створення науково-дослідницького центру, який би координував діяльність українських учених в Європі, США і Канаді.

З цією метою у 1938 році видатний український учений, на той час уже член Проводу ОУН Олег Ольжич приїхав до США

на запрошення Організації Державного Відродження України (ОДВУ). Працюючи науковим експертом у європейському відділі «Peabody Museum» («Пібаді Музею») і «Fogg Art Museum» («Музею мистецтва Фогг») Гарвардського університету, він ознайомив американських археологів із результатами своєї археологічної діяльності, співпрацюючи з американськими вченими у Гарвардському університеті, зокрема, з Американською Школою Переісторичних дослідів.

Головне ж — він займався створенням у Гарварді першої української наукової установи в Америці — Українського Наукового Інституту (УНІ).

Структуру УНІ Ольжич розробив у співпраці з професором Міннесотського університету, видатним ентомологом, Головою Організації Державного Відродження України в Америці, Олександром Грановським-Неприцьким (1887—1976). Разом вони мріяли про візник, незалежну Україну. Уже у рік своєї смерті український учений писав: «Якби так Україна колись була вільною державою. Вона відіграла б велику роль в світі, і в світ поклав би і до неї прислухався. Це була б Нова Америка в Європі. Я вірю, що такі мрії ще здійсняться, хоча, може, не за наших часів. Але чуда відбуваються. Я вірю в поступ люднни». Під цими словами, певен, підписався б і Олег Кандиба.

Створення УНІ передбачало відкриття трьох відділів — історико-філософського, матеріально-природничих наук, суспільних наук і мало на меті координування і об'єднання діяльності українських науковців в Америці і Канаді, де на той час не було жодної української наукової установи, та в Європі. Мислилася така собі українська Академія наук в екзилі. Був складений і відредагований Ольжичем перший науковий збірник УНІ. У підготовці видання сервоі допомагав батько — Олександр

Олесь. Книга мала вийти у Хусті, де вже була навіть набрана. Так робота вченого-археолога Ольжича тісно перепліталася з його політичною діяльністю.

Але угорська окупація Закарпаття зламала всі плани. 13—14 березня 1939 року Угорщина починає військові дії, і 15 000 українських воїнів вийшли за зброю. Ольжич негайно повертається у Карпатську Україну. Під гуркіт гармат і за його участю було проголошено незалежну Карпатську Україну — «державу одного дня», а Ольжич потрапляє до в'язниці у місті Течені...

Але навіть перебуваючи у нелегальному становищі, він не припиняє своєї археологічної діяльності. У 1941 році, перебуваючи у підпіллі, стає членом Археологічної колегії Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка у Львові й продовжує збирати й узагальнювати історичні та археологічні матеріали. Його археологічні дослідження українських галицьких старожитностей свідчать про єдність культури українського народу, роздіраного між кількома державами...

Археолог Кандиба був визнаним авторитетом серед науковців Європи і Америки. Його наукові студії, присвячені дослідженню старожитностей трепільської археологічної культури, здобули світове визнання, а створеною ним періодичною пам'яткою культури, з деякими поправками, користуються і сьогодні...

І ось переді мною цікавий документ, який міститься в архіві Ольжича. Тут зберігається уривок з футуристичного твору Ольжича про себе самого, яким він бачить себе у вільній Україні. А бачить він себе «як професора Кандибу, помісного Голову Державного інституту археології». Тут не подати, ні прокоментувати...

ПОЕТ НАЦІОНАЛЬНОГО ГЕРОЇЗМУ

О, вірте, всі мурт земного владуть,
Іх серце обернеть у сурму!
Найважче-бо несі духовності ждуть
Твого ішованого штурму.

Оле Сльжич

Художня спадщина Сльжича, невелика за обсягом — окремим виданням казочка-оповідання для дітей, три збірки поезій, кілька публіцистичних статей, — але значима своїм духовним зарядом, вольовою напруженою у баченні майбутнього його рідної України. І неповторністю своєї мистецької інтонації.

Творити Олег почав ще п'ятирічною дитиною. Пам'ятаєте загадки про його п'єсу з часів козаччини?.. Далі, у студентські роки, радки його віршів часто звучали на українських громадських урочистостях, студентських вечірках; численні епіграми, посвяти, пародії блукали по альбомах, виникали у постах до друзів і подруг.

Надзвичайно кокетливий до себе, Сльжич тільки у 1928 році наважился на публікацію свого літературного дитинця. Першим його літературним твором, виданим 1928 року у Празі, стало оповідання-казочка для дітей «Рудько. Життєпис одного півня» за підписом, як ви вже здогадалися, «О. Делека».

Сьогодні прийнято вважати цей твір по-дитячому найшоком і доброю повістю про хороброго півня, його народження, зростання, змужіння, з яким він спілкувався, як тільки ставав на ноги у Пуці-Водиці.

Але це, так би мовити, двозначний твір. З одного боку: запрошуючи дітей до казки, автор веде розповідь від першої особи: «Біль менше знаємо про те, що відбувається в душі півня, ніж той півень знає про нашу душу». І цим він звернувся батьків до читання твору дітям. З другого боку виявляється, що сама оповідь про півника — півніє призована аллюзія, за якою ховається глибоко метафоризована персоніфікація діювих осіб. Фактично, як це не видється поперек парадоксальним, Опанас викладає історію власного зростання і змужніння. Отак і виходило, що:

- батьки читали дітям історію про те, як у півника прорізається воєнницьке «ку-ка-рі-ку», як він мужніє і стає героєм у спілкуванні з тваринами, ба навіть селенішниками, що оточують його у дворі, — злим собакою Сірегом, злутрим котом Кириком, дурними качками, шкватними ведмідями;
- діти ж, захоплюючись природою самоствердження півника-півня, півкавали себе у півнику, співчували йому, прагнули бути схожими на нього.

Зовсім не випадково історія про півня не має закінчення. Автор ніби зупиняється на півслові, лише додаючи напівкітці: «Коли ви вслідєте десь малого червоного півня з вищим хвостом і покаліченим сміливим обличчям, знайте, що це напевне мій Рудько». Ізвиняю словами, півник, як і я, продовжує жити і боротись...

«Піпеска», свідомо чи напісвідомо, прагнув виховувати героїчне начало в українця ще з дитинства...

І я ось думаю, може, гарно починаючи просвітницьке мого опуса, якому відповідається при река, з читання «Рудько»? Та що тут думати — розвочинаємо читання! Читання у діювих особах...

Та ось поезія Ольжича почала з'являтися на сторінках серйозних часописів «Студентський шлях», «Літературно-науковий Вісник», інших українських видань.

Свої поетичні твори Олег Кандиба підписував псевдонімом Ольжич, і під цим псевдонімом увійшов в історію української літератури першої половини ХХ століття. Достеменно невідомо, чому саме він його обрав. Хоча...

Псевдонім Ольжич — від «Сон Олега», київського князя, оспіваного у стародавніх рукописах. Припускають, що Ольжич походить від перших князів Київської Русі. Кандиби жили на Сверхині, на київській землі. Ця територія була підвладна роду Рюриковичів, які були Ольжичі. Якщо згадати, що поет був пристрасним археологом, це припущення виглядає вірогідним.

Про своє призначення на землі поет Ольжич (поезія — його образ) говорить метафорично:

Чекав спокуса тебе не одна:

І поетів крадливих знадн.

Превзори науки спира й мина

Поезії тинілі каскади.

Та де ж той п'явистий знайдеся жодограй

І плеса синілі коломні,

Як стануть ногу недбаю на край

Блакитної чаші безодні...

Сучасниками бути належним чином оцінена майстерність цього спаветного лірика на власке, не схоже з батьком, постачне самовираження. Та й сам Олег в одному з листів писав батькові: «З перспективою 52-річної людини ти, очевидно, можеш спо-

кївно-спїчно писати про золотї поля і лукв, але на дїлі, коли менї 24 роки, — всї справи трактуються рїшуче пересїчно. Література? Тут я вірю, що покажу щось. І ця віра є рїшуча».

І дуже швидко українська громада відчула, що має справу з карбованим, венами витесаним із гранїту поетичним рядком. Першим це помітив український літературний критик, теоретик українського націоналізму Дмитро Донцов, назвавши Ольжича «трагічним оптимістом». Своєю взаємоповагою і взаєморозумінням Ольжич і Донцов зберігали упродовж всього життя.

Як справедливо вважає Леонїд Череватенко, розшифровуючи метафору «трагічний оптиміст»: «Ольжич у притаманній йому манері — стиль мов перебіває гострого меча, наче христовий передвісник — не залишає ворогам жодних шансів. Рубїкон перейдено, моральний бар'єр слабодухості подолано, всяка жертва потребує помсти і все особисте, що пов'язане з добробутом, має відійти на задній план».

Своєю поезією Ольжич гуртував характер української людини, бо прагнув, щоб українська нація мала залізний характер.

Його відбадьорюючі заклики, кинуті з український еміграційний гурт, вселяли оптимїзм в душі молодого покоління українців:

«Відчайшовши героїчний життєвий ідеал, нація не боїться уже ніяких фізичних ударів з почуттям власного благословення на чолі».

«З почуттям власного благословення на чолі, назавжди рїшена на своєму шляху в революцію, народжена сучасна Україна спокійним ликом зустрічає негоди і бурі, знаючи, що вони розвіються, а воєна буде».

Ми переможемо — створимо незалежну українську державу!

«В області науки світогляд націоналізму несе північні зміни. З одного боку він відкриває нове розуміння життя, зокрема суспільних процесів, і філософії та історії; з другого — вимагає узгодження кожної наукової дисципліни з цілістю націоналістичної філософії».

При цьому врахуємо інтелектуальний рівень творчості Ольжича, який почувався як вдома у лабіринтах всесвітньої та української історії. Посилаючись у своїх поезіях, як до співзасників чи опонентів своїх поглядів на життя, на Аристотеля, Юлія Цезаря, Жанну д'Арк, Шекспіра, сучасного йому німецького письменника Ерста-Марію Ремарка, сучасних йому діячів радянської України — Володимира Затонського, Миколу Скрипника, Єфремова, Ольжич піднімав українську поезію на нову духовну височину так блискуче, як до нього вдавалося хіба що Івану Франкові і Лесі Українці.

Цікавий зв'язок прослідковується між археологічними дослідженнями Кавдиба, поетичними цехами Ольжича і виокремленням його концепції незалежної України. Поет і археолог взаємно гармонійно доповнюють один одного. Знання археології та історії живили його поетичну творчість, а уява та інтуїція поета дозволяли, не пам'ятаю, хто це сказав, але справедливо сказаво, «за стародавніми гончарними уламками та крем'яним вістрем побачити живу людину з минулого». Хоча на перший план висувається його громадсько-політична діяльність, яка об'єднувала різноманітні націоналістичні сили ідеєю створення незалежної української держави.

Поетичні цикли «Креміння» (1931), «Камінь» (1932), «Бронза», «Залізо» (1932) відбивають зміни епох в житті шовства і підтекстово сповнені передчуттям історичних змін у житті українського народу.

Як поет Ольжич займав себе з початку 30-х років, співробітничавши у львівських періодичних виданнях «Літературно-науковий вісник», «Вістник», «Обрій», «Напередодні», пражаних — «Студентський вісник» і «Проблем». А в кінці 30-х він уже редагує часопис «Самостійна думка», перетворивши його на орган Проводу Українських Націоналістів.

Творчий доробок Олега Ольжича, окрім публіцистичних праць, складають три збірки поезій, які в загальних рисах охарактеризував нинішній Провідник СУН Богдан Червак:

«Річ» (1933 рік) — тут Ольжич намагається віднайти історико-філософські основи буття української нації, джерела її нескореності й бойовицності. Гали, анти, готти — головні персонажі віршів, як ідеал хоробрості і благородства, шляхетності і мужності.

«Вежі» (1940 рік) — тут на змину суворому минулому праistorичних часів приходить динамічне сьогодення. Схожою метафоричною назвою визначає зрешти духовності, яка породжує енергійні рішення і дії, запалює до героїзму.

«Підрамче» — видана посмертно у 1946 році збірка. Він ще встиг її перечитати й підготувати до друку, але не поспішав видавати, бо був надто вимогливим до себе. Вона є ніби синтезом двох попередніх збірок: філософські медитації з приводу єдності історії і сучасності українського народу.

Оригінальний почерк вченого-археолога чітко вирізняється у його першій збірці «Річ». Сама назва свідчить про це: річ — це сілька, гравій, крупнозернистий пісок, де промиває свої археологічні експедиції Кандиба. Тому багато його віршів навіяні археологією та прадавньою історією. Як, наприклад, ось цей:

Поважка нова вричистих віприн,
Уричисті передікуваннє,
Ми жальє хліб, Ми жатали мнє,
Ми жали мідь, Ми жакори ковали...

Самі назви віршів ніби кличуть нас у прадавні часи — «Археологія», «Галич», «Готія», «Буя же вік золотий...», «Ганнібал в Італії»... Перед нами постає історія в її трагічних і триумфальних моментах. Автор тогочасно відчуває подих епохи, немовби через свою присутність серед давніх предків. Оскільки намагається у цих віршах віднайти і осмислити історико-філософські основи української нації, джерела її нескореності і бойовитості. Автор переніс нам хід історії в русі, у звичаї, у пошуках вічних і незмінних основ буття. Щоб бачити майбутнє, треба адялятися у минуле:

Є неміня земля,
І усе на ній зміня неміня,
Золоте — на сибіані,
За днє вітражесе — срібляне,
Мідь розтоплена — озеро
В надзеяріях садинах
І застигне мідь — в полі,
У коподинах туманях...
І в дупках карбас підсьяє
Неспойбне і жадібне серце,
І днє цього сунься
Довічний потівірний косян.

При цьому захоплення історичною тематикою це для Ольжича не тільки і не стільки відтворення побутових картинок минулого, але насамперед погляд у сучасне, пошук джерел вічності. І не археологією єдиною жив Ольжич. У поетичних творах Ольжича, як зазначав Євген Маланюк, українська молодь натрапля-

ла не на батькові, Олеся, «настрі і троянди», а на синову, Ольжича, «геологію»: незламних, як кремінь, підпільників ОУН...

Ольжич визнає що «самі наслідки праці в археології, звичайно, будуть великі, але все ж це така область вузька і далека від життя, що рівняти їх з плодами моєї праці... на полі літератури чи політики не можна. Археологія для мене — хліб і забезпечення мінімальної користі моєї особі для української культури». Тож не дивно, що, як зазначали сучасники Ольжича, творчість Ольжича стала національним прапором української духовності.

У публіцистичній брошурі «Дух руїни» 1940 року Ольжич не вперше поставив перед українцями гостре питання: що завважало українцям протягом тисячі, як він каже, «літ» ващих тисячолітніх невдач, нашої тисячолітньої бездержавності» років мати власну державу? Міжусобиці, внутрішній розбрат, патологічна неспроможність політиків забути про особисті інтереси та об'єднати зусилля. «Вся історія України, — режону Ольжич, — це боротьба двох сил: конструктивної, що скріплює українську потугу, і руйнісної, що розворочує її у кожному самопожиранні та несе розбиття і розклад, а вслід за цим завжди йшло панування чужакиців над Україною». Це звучить як присуд. Як гірко казав за два десятиліття до Олеся Ольжича Симон Петлюра, оцінюючи свою поразку у національно-визвольній боротьбі: «Українці — незрілі жиди».

Але Ольжич не втрачає оптимізму: «У цій вічній боротьбі творчого будуючого духа зі стиглою степу і руїни віримо твердо, що творчий дух переможе».

Не світлий світові дорогах темби
Прозорої і чистої науки,
Не жолоті нагнана орідні —
З ласкості козмічної своєї

Пошла мені, матусю, пар-сина
В ім'я її прийняти мужньо муси
І в грізні дні залізної розплати
В шинелі сірій смерті від гранати.

Розуміння дійсності, в якій перебував український народ, роздартий між кількома державами, призводило до поета разом із віршами, тому що в них містився елемент передбачення майбутнього. Оскільки мріяв про вільну Україну не «від Сяну до Дону», але, як писав він у передвоєнній поезії «Незнайому воєни», «від Карпат до Паміру», вірчував, що «грізні дні» наближаються і виступав їх великим передвісником.

Треба було готувати молоде українське покоління до героїчних звершень, плаваючи в ньому культ героїчної нації: «Починаючи старовою добою і кінчаючи новітніми подіями, тягнеться червона нитка самовідданості і героїчної жертвованості для ідеї». І він звертається до молодого покоління українців, до якого належав і сам, але

дросло з цуканця і розгукан.
Безжурно-мужно, павно бубинні сніг,
Закохани в свої тугі муси
І в браню власних мускармастех тіл.
Так солодко в передчуванні бою.
Не знаючи загиння і хвистін,
Покірну земле чутя від собою
І пати зором силою доречін.

І вяривається з грудей:

О, вірше, від
мудри зенного випадуть,
як серце обернеш у сурму —
безмежнеє щастя розжурного духу.

О, вір у
Відвагу і сонне багатство,
І скорість як
Порвану паку,
І слабкість, і сумнів,
І марність життя,
Камі ти не
Відмови страху
І так тебе
Хвиля наливала уперті,
І так опановує тіло,
Що зловить
Твоє упокоєння смерть,
Як стружка
Бентежню, несмія
Товаришу,
Ти, чия тіла жила
Рішуча рука
Як шпатель,
Тремтять моводі і здорові тіла
І зводяться
Крила до лету!
О, сонце свідомості нації,
П'яний і Божественний Дух!

Перечитуючи поезії Ольжича, де він заголошував на необхідності культу героїзму в українській історії, культурі, літературі, мистецтві, востре неминуче доходив висновку: всі його вірші — це школа виховання молодого покоління українців, яке ставало у ряди борців за вільну Україну.

Плекати дух героїзму — це, за Ольжичем, гартувати національний характер: «Чи це дух книжних воїв, чи дух Крут та

Базару, чи дух полонин Закарпаття — це український дух і характер».

Він звертається до українського народу з підбадьорливим закликком:

О, Нащо, думи і віном, як Бог,
О, вір у відваги жене багаття,
І смисел, як порану залу
І слабкість, і сумнів, і жорність життя,
Коли ти не віддеш страху.

У цьому контексті характерною є поема «Городок 32», яку можна вважати програмним твором поета.

«Городоцький чин», «городоцька трагедія» — тема з відомих причин маловідома в українському суспільстві, тому на ній варто зупинитись докладніше.

Василь Болас і Дмитро Данилишин, бойовики УВО-ОУН, у 1932 році здійснили жорсткий напад на польську поштову установу у місті Городку, що на Львівщині. Такі акції ОУН проводила у відповідь на пацифікацію, яку провела польська влада у вересні-листопаді 1930 року проти українського цивільного населення. Пацифікація супроводжувалась масовим арештами, побиттям і збиранням людей, закриттям і руйнуванням українських установ у Галичині. План акції у Городку передбачав, що ОУНівці змусять присутніх у приміщенні пошти підняти руки догори і цим забезпечити відступ Боласа і Данилишинів, які мали забрати гроші з каси. Однак у приміщенні спалахнула стрілянина, яка змінила хід акції. Хлопцям вдалося втекти, але біля села Верки їх скопили українські селяни, прийнявши за грабіжників. За свідченням священника Кіндія, який захищав обох від розлюченого натовпу, Данилишин вигукнув до селян: «Ми є члена-

ми української організації. Ми боремось за Україну. Як ви будете так воювати, то України ніколи не будете мати!» Зрештою, молоді хлопці були скоплені польськими жандармами й заарештовані, а 23 грудня 1932 року — страчені.

Але героїська постава, мужність, лідерська повелівка хлопців під час суну вразили українську емігрантську громаду. Ходили легенди, ніби перед стратою Дмитро Давидович промовив: «Мені дуже жаль, що я можу лише раз умерти за Україну...»

Ольжич виконався перед героями:

Іх гули — горіла і крапа —
У нашому завжди гурті.
Братів по далеким в азіях
І тих, що упали, брatia.

Для Ольжича подвиг молодих галичан став прикладом для рошовки значущої, що виходить за межі цього трагічного епізоду. Ольжич порушує найгострішу проблему — формування в українця характеру безкомпромісного воїна. Образом казучи, українськй пісні виростає, змушени й готові віддати життя за визволення своєї Батьківщини.

А це уже відлук на подвиг героя, датований 1940 роком:

Доросла праця і одверта,
І твердо їде першим.
Там втрач не буває, не жартує —
Здобутий в огні бастион!

Подвиг — як зразок мужності й жертвенності молодого покоління українців, до якого належав і сам Ольжич. Про це свідчає нас Богдан Червак, викінаний голова ОУН, звеличуючи подвиг Ольжича, готового віддати життя за визволення своєї

Батьківщини, проживаючи в душі те, що переживав сам Ольжич, створюючи цю поезію...

Остання, посмертна збірка немовби епітетувала творчі пошуки поета часів «Рині» і «Век». Це поезія душевної гармонії автора. Вона засвідчила високу культуру його громадянського і поетичного мислення, сумлінність до філософського осмислення історії в контексті сучасності. Вірш «Гігантський» утверджує неминучість перемоги у національно-визвольних змаганнях і торжество життя, коли «блискучий меч, рівний і прямий» розітве «напруженість п'янню»...

Ольжич — поет, який, крім художніх завдань, покіснує у своїх творах високе громадянське покликання мистецтва, поєднуючи слово з революційно-визвольним чиним, злетячуючи героїзм, мужність і самопожертву тих, хто став у ряди борців за волю України.

Поет громадянської лірики, Ольжич осподавав поетичним поглядом радянську Україну, ставлячи їй неоднозначний діалог:

Отак мій край лежить хвіст —
у вертебі-пастопі
Мій край, покинтий синами,
Край, де плавають вороги,
робляють і зброю
Катують, шумляться над нами.

І кінце захлех до несподіваності боротьби за вільну Україну, якій не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Це — лави — на сталь перекуті в опі,
Це пади — як брели каміні.

Поезія Ольжича різко контрастує з віршами українських радянських поетів, зломлених радянською системою. І це в той час, коли:

Павло Тичина, затинаючись в українській граматиці, засти-
нався:

Та нехай собі як знають —
Богословіють, козацють,
Нам своє робити:
Всіх панів до дної земі,
Буражін за буражними
Будем, будем бити!
Будем, будем бити!

коли:

Микола Бажан молитовно проголошував:

Живо, Україно, прекрасна і сильна,
В Радянським Союзі ти цвісти знайшла.
Між різними рідна, між вітаними відома...

* * *

Рими Ольжича не згасаровують. Рими взагалі мало що означають в його поезії. І взагалі, комусь можуть видатись його вірші неперікуватими. Якщо читати їх з остради, вони не прозвучать. Не Ерос володів його натхненням. Його пірник — це сповідь воїна, відкритого і чесного в бою, який чітко усвідомлює, що тільки ціною власного життя він прокладає шлях до свободи, до здобуття права бути органічним складником геноетичної пам'яті народу.

Можна сказати, що поетика Ольжича — це поєднання емоційних імпресій та політичної паретика. Вірші Ольжича брали чистача своїм маршемподібним ритмом. Радки його віршів можна було ритмічно повторювати, йдучи в сабронній колонії у бій. Причому це був не гімноподібний пафос, а воїнський пісня — до бою!

ПРОМАНСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

О, Україно! Хай нас людяство судить, —
Тобі одній думка і мовленнє рує!
Твоєм крестом — гарячі наші груди,
Твоєм мечем — ці мільйони рує!

Олег Ольжак

Ще за студентських років, вихований у національно-патріотичному дусі, Ольжак включився у національно-визвольну боротьбу. Вирішальне значення для його подальшої долі як діяча національно-визвольного руху мала зустріч Олега з Євгеном Коновальцем. Як справедливо зауважив колишній Голова ОУН Богдан Червак, «полковник Коновалець зазначив у молодому вченому та видатному поеті обаянну з тодішнього дійсності в Україні людину, яка дуже добре розуміла значення духовного фактору у визвольно-революційному процесі державного відродження українського народу».

Ознайомившись з програмою і статутом Організації українських націоналістів (ОУН), він сказав батькові: «В організацію націоналістів я твердо вірю. Єдина вона, я переконаний, зробить і зможе щось зробити для України».

Близькими до серця були йому слова першого пунату Декалога ОУН, передвісника національно-визвольної революції Миколи Міхновського: «Одна, єдина, неподільна від Карпат і аж до Кавказу самостійна, відома Україна — ось націоналістичний і всоукраїнський ідеал. Нехай кожна українська дитина тишить,

що вона народжена на світ, щоб здійснити цей ідеал». Для Ольжича Україна — від Карпат до Паміру.

Створюючи ідеологію націоналізму, він розглядав свій час і своє оточення, і час, який гряде, як «героїчну добу, в передовій стежці якої знайшлась завдяки глибині свого переродження Україна».

За словами Ольжича, Євген Коновалець — «це був вождь Богом даний і правдивий, що в добу чорної і кожуньїї ормон ширив під облога і націю подолану й закуту вийв ушкідувати у хазяїтї когорти до походу й боротьби».

На першому конгресі українських націоналістів, що проходив 27 січня — 3 лютого 1929 року у Львові під орудою полковника Євгена Коновальця, брали участь 30 делегатів. На конгресі була створена Організація українських націоналістів. Тоді об'єдналися Група української націоналістичної молоді у Празі, Лєгія українських націоналістів у Подєбрадах (Чехословаччина), Союз української національної молоді у Львові та Українська військова організація.

На запитання, що таке націоналізм, Ольжич відповідав певно: «Націоналізм означає світогляд, що в основу суспільно-політичного думання і чину кладе ідею нації». Націоналізм, на його думку, може знову пробудити дух нації, повернути їй віру у свої сили і підняти на нову боротьбу за своє історичне право бути в копі цивілізованих народів як повноправна державна нація, рівна серед рівних. Пристрасений нарис Ольжича «Українська історична свідомість» ґрунтується на цій Роду, як на нескінченному і нерозривному ланцюгові, що єднає покоління українців і сягає глибини тисячоліття.

У 1929 році, від перших днів створення ОУН, склавши присягу, Ольжич став її членом, називаючи її «військом нехрипим».

попелосеної нації», я одразу ж став її провідним діячем. Першим ОУНівським псевдонімом Ольжича було «Ідеаліст».

ОУНівці виходили з своєї діяльності з того, що українська етнічна територія була окупована чужими державами: СРСР — на Сході і Польщею, Угорщиною, Румунією та Чехословаччиною — на Заході. Задавання об'єднати українську територію в одну незалежну державу було надзавданням ОУН.

У другій половині 30-х років у життя Ольжича стався корінний перелом. Ба ні, не перелом — він йшов до цього. Література і наукова діяльність відводять на другий план. Літературний псевдонім «Ольжич» змінюється підпільним прізвиськом «Харизм».

Ось як згадувала про це його близька знайома Марина Антонович-Рудницька, цитуючи впромовисті рядки його віршів: «З одного боку, мантила «ясність дум», «стіл просторий і розкрити книга» та «прозора радість творчого споккою», а з другого — закликала і пронизувала «слезми несбавданна система атентату (атентат — замах на вбивство — Р. К.)». І він вирішив, що в обличчі неминучого катаклізму, в якому виникнуть можливості для творення держави, треба покинути затишок кабінету, щоб йти «в рядях веселих тридцять років щавого покоління», а як доведеться, то «в шинелі сірій вмерти від гранати».

У 1936 році, скориставшись запрошенням на студії в Римі, Ольжич, окрім поглиблення наукових досліджень, готує до видання твори української літератури у перекладі на італійську мову. Там же і тоді ж він зустрічається з Головою Проводу ОУН Євгеном Коновальцем. Насамперед задля цієї зустрічі він і їде у Рим. Напевне, її призначив сам Коновалець. Це була історична зустріч, на якій Голова Проводу українських націоналістів пропонує Ольжичу створити і очолити «Культурну референтуру ОУН». І у 1937 році Ольжич став першим її референтом.

Ольжич визначив і сформулював ідейно-теоретичні основи діяльності референтури у публіцистичному нарисі «В авангарді героїчної боротьби», який було опубліковано у збірнику «В авангарді», виданому у Парижі, та низці статей на сторінках української періодики. Одним з основних завдань національного руху, на його переконання, полягало в тому, щоб подолати комплекс провінційності й утвердити ідею духовної суверенності та самосвідомості українця, яку припущувала нерозвиненість української нації, її розшматованість сусідніми державними націями — Росією, Польщею, Румунією, Угорщиною.

Діяльність цього підрозділу ОУН була спрямована на утвердження української національної свідомості, ідеї соборності української нації, поширення знань про історію та визвольні змагання українського народу і, зрештою, на консолідацію національно-свідомих митців та науковців.

Референтура, на думку Ольжича, покликана «розвивати духовну суверенність українця на високій ноті знання української культури». Він створив кілька фахових комісій державного планування культурної референтури, які мали на меті об'єднання наукових і творчих сил української діаспори задля створення правових і культурних засад майбутньої незалежної української держави. Розпочав свою діяльність двох із них, до яких Ольжич мав безпосереднє відношення.

Співголовою комісії державного планування став його майбутній тесть, професор Леонід Велецький. У спислі теребни (як писав Андрій Мельник, буквально за 72 години) нею було опрацьовано проєкт Конституції майбутньої вільної України. Автором проєкту виступив заступник Голови Проводу ОУН Микола Саборський.

Секцією митців очолював його давній друг і соратник поет Улас Самчук, об'єднуючи в ній молодих талановитих письменників.

Діяльність культурної референтури розповсюджувалася на всю Європу, де проживають українські емігранти. Центром її діяльності стала Прага, де була найбільша концентрація українських інтелектуальних кадрів і студентства. Ядром референтури стають поета Олена Теліга, письменники Улас Самчук, Юрій Стефанюк, літературознавець Михайло Мухін...

Одним із пріоритетних завдань референтури стала організація культурно-мистецької сцени, зокрема, у галузі театру і образотворчого мистецтва. Ольжич активно друкується у часописі «Літературно-науковий вісник», який редагує Дмитро Донцов. Редагує часопис «Самостійна думка», перетворюючи його на орган ІУН.

З ініціативи Ольжича у Празі протягом 1937—1939 років діє український авангардний переробний театр «Аполло мілітанс» під керівництвом художника театру і кіно, майстрині декоративного і ужиткового мистецтва, теоретика і пропагандиста українського театру Наталі Геркен-Русової. Ольжич виступає у цьому театрі не тільки як організатор, але й безпосередній учасник мистецьких дійств, які розгортаються на його сцені, — як лібретист і режисер-постановник.

Що це був за театр і чому його підтримувала Ольжич, як керівник культурної референтури ОУН?

Наталія Геркен-Русова випустила у 1939 році книгу «Переробний театр», де пояснила, яким, на її думку, мав бути український театр. Вона бачила його як храм мистецького служіння найвищій національній ідеї, як храм боротьби за неї, як школу духу її героїзму. І Переробний театр був театром національних світ і світ релігійних. З її ініціативи тут розгортається низка театралізованих національних свят.

У травні 1937 року побачило світ «Свято українського юра» — театралізоване видовище у трьох актах. Перша частина —

«Понтійське море», друга частина — «Козацьке море», третя — «Маяє подгілля». Лібретто відомця, що призначувалося історії української боротьби за незалежність, було складено Олександром та Герлен-Русовою з поезій Юрія Липи та інших молодих українських поетів. Герлен-Русова була сценотграфом цієї вистави. Ольжич — її режисером-постановником. «Українське мистецтво бере свої початки з джерела єллінської і візантійської культури. — обнародувала Герлен-Русова задум вистави. — З цією середземноморською культурою нас зв'язує Чорне море, яке є символом майбутньої імперського призначення України, яке повинно стати «Маяє подгілля» — нашим морем».

Залишилося скупе глядацьке враження від цієї вистави: «Костюми були надзвичайно декоративні й ефекторані, мальовані та витинані з твердого паперу, з овальним вирізом для обличчя. Їх треба було тримати перед собою обома руками, а рухатись або обертатись було неможливо. Але треба признати, що спроба така була цікава, оригінальна і відважна...»

Грали у виставі непрофесійні українські актори, що опинилися в еміграції, — українські студенти, які навчалися у пражських навчальних закладах. Для них український театр «мав стати добровільною і почервою національною повинністю». А український театр, на думку Ольжича та Герлен-Русової, мав позбавлятися етнографічно-побутового звучання і набувати рис метафоричності і символічності.

Пізніше, у часи боротьби за Карпатську Україну, Ольжич підтримував діяльність закапатського театру «Летюча естрада», згодом перейменованого у «Театр вогненної доби», співробітників культурної референтури Проводу українських націоналістів під керівництвом письменників, режисера і балетмейстера Анатолія Демю-Довгопільського. Ольжич розгортав діяльність

цього мистецько-патріотичного колективу у складі збройних сил Карпатської України...

До чого я веду? Діяльність культурної референтури ОУН, яку очолює Ольжич, так чи інакше розповсюджувалась практично на всі сфери українського культурного життя.

* * *

23 травня 1938 року у Роттердамі було відомо вбито Євгена Коновальця, голову проводу українських націоналістів (ПУН). Його підірвав бомбою, закладеною у коробку з шоколадними цукерками, агент НКВС Павло Судоплатов.

У своєму заповіті для ОУН, який він склав загоді, Коновалець призначив своїм наступником на посаду Голови ПУН Андрія Мельника. Символічно, що Мельник був пов'язаний з Коновальцем родинними стосунками: дружина Мельника була сестрою дружини Коновальця, і Мельник став природним спадковим справником життя Коновальця. А Ольжич, найближчий друг Мельника, став його наступником.

У 1938 році, коли Гітлер «в'їдав» Чехословаччину, Ольжич, який редагує в цей час журнал ОУН «Поверань», бере участь у проголошенні і заміні Карпатської України, що входила до складу Чехословаччини. І це в умовах, коли Гітлер чинив на неї тиск, а територіальні претензії до Карпатської України мали Угорщина і Польща, в умовах розпаду Чехословаччини 14 вересня 1939 року голова уряду і Президент Августин Волошин оголосив про незалежність Карпатської України, і замість прихильної назви «Підкарпатська Русь» запропонував називати цю державу «Карпатською Україною». Вона мала входити до складу Чехословаччини на правах автономії. Миттєво було створено Кабінет Міністрів з чотирьох міністерств — внутрішніх

справ, шкільництва і народної освіти, юстиції і комунікацій, до організації якого долучився Ольжич.

Справа у тому, що Андрій Мельник поручив особисто Ольжичу, як уповноваженому заступникові Проводу ОУН, ведення справ щодо молоді Карпатської Української Дерошки, розглядаючи це як початок створення єдиної вільної України. Разом із Романом Шухевичем Олег Ольжич перебував у вістрі подій і став одним із засновників Карпатської України.

Ольжич згадував про ті часи: «П'ять місяців державного життя Карпатської України пробігли у нерівних і неспокійних умовах. І це м'яко сказано. Реалією це означало добування зброї для організації самооборони, тренування новостворених бойових загонів, запобігання диверсіям, організація опору всім, хто зазіхав на Карпатську Україну. «Це було життя, як на вулкані, — згадував ті часи Улас Самчук. — Дні-нодні нові несподіванки, здебільшого гострі і загрозливі, безкінечні інциденти з братами поляками на півночі або ворожими мадярами на півдні.»

Налаштована у той час протиперітський Угорщина, як її називали «хортистська» Угорщина за прізвищем її регента Міклоша Хорті, висунула територіальні претензії до Карпатської України, і, зрештою, 15 березня 1939 року сотисячна угорська армія вдерлась у країну. У цій ситуації Ольжич береться за організацію мілітарних загонів, спроможних за допомогою військових сил захистити Карпатську Україну. На заклик Мельника і за участю Ольжича замицяти новостворену українську автономію прибула близько 15 тисяч ОУНіців. Незаплановано членів ОУН, в оточенні яких перебував Ольжич, називали його «військовим міністром».

Після розгрому оборонців Карпатської України угорськими регулярними частинами із застосуванням ними танків і арти-

пері, на заклик Ольжича розпочинається партизанська боротьба у Карпатах. Проте взяти участь у ній не довелося, позаяк він разом з товаришами потрапив до полону і опинився у концтаборі Варя Лопуші біля Нерещиці. Разом з ними в уторській неволі опинилися учасники українських бойових сил і серед них — Улас Самчук.

Земляки-воєняки Ольжич і Самчук були давніми друзими, їх єднала спільна мета — створення незалежної української держави, їх кріпило справжнє побратимство — вони ще в юності віта побраталися, здійснивши відповідний обряд за традиційним козацьким звичаєм. «Витягнуте, запале плече, до краю втомлений вигляд, зім'ятий, захпаний бововом одяг», — згадував свого друга тих часів Улас Самчук. Тряди їх не годували, чекали найгіршого. «Але мораль його і всіх нас лишалася незмінною», — підкреслював Самчук.

Врятувалися дивом. Після листа уторських вчених на заклик Ольжича уряд Угорщини розпорядився випустити їх на волю.

Вони дуже переживали поразку. Ольжич — «переважно мовчак, дуже достойно, з почуттям моральної та інтелектуальної вишесті супроти своїх «противників». Лише одного разу прозвучав з його вуст докір співвітчизникам:

Товаришу, любий мій брате,
Дивися у вічі рабам,
Як будеш ти так виставляти —
Варгани не бачити нам.

І звернувся до соратників із тверезими роз'ясненнями: «Відкиньмо сподівання на допомогу Німеччини, вона виявила себе в Карпатській Україні».

Розпочавши війну проти СРСР, Гітлер створив на окупованій німцями території України Рейхскомісаріат Україна, підпорядкований німецькій владі. В цих умовах було визначена стратегія ОУН — скористатися обставинами війни для відвоювання незалежності України.

У своїх публіцистичних творах Ольжич був виключно відвертим. Причому — хочу це підкреслити — у Ольжича не було жодних симпатій до Гітлера, навпаки — огида. Ще у 1940-му році він висловився емоційно, що Гітлер — «декілька кабан, приречений здолупути». Самих нацистів називав у публікаціях «збіговиськом расистів, горнострілів і бандетів», а їхню ідеологію — людонеканамаскідією.

Гітлер бачив Україну як майбутню годувальницю «третього рейху». Ніби полемізуючи з ним, Ольжич в одній із публіцистичних статей писав: «Українські землі є життєвим простором українського народу. Народ, який вірить, що якась суміжна країна або імперія здобуде йому державу, ніколи не зможе стати на власні ноги і буде завжди паралітиком. А його політичні групи будуть задіями колесами для чужих агентур». Чи не тому я нарекли Ольжича в ОУН псевдонімом «Ідеаліст»?..

Причому — і на цьому хочу наголосити — саму історію України він розглядав як боротьбу двох сил конструктивної, що скучує українську потугу, щоб звернути її назовні, і руйнної, що розпорює її у взаємодігторенні та несе розбрат і розклад. А вслід за цим завжди йшло панування чужинців над Україною. Звичай, погодьтесь, як історичний аналіз, як діагноз ситуації в українському національному русі, що склалася наприкінці 30-х років минулого століття.

— І при цьому Опанг не втрачав оптимізму: «Вірою, що в цій вічній боротьбі творчого будучого руху зі стацією ступу й руїни творчий дух переможе зло, і розлад, звідки б цей дух не походи- і як не проявлявся. Бо йнакше не було б змісту в нашому житті і вижитті».

Драматизм цієї боротьби не в останню чергу зумовлювався революцієм, який відбувся в ОУН. Було створено дві ОУН: ОУН (бандерівська) і ОУН (мельниківська). 10 лютого 1940 року Бандера з групою прибічників висловив свою недовіру Мельнику і створив Революційний Провід ОУН, оголосивши себе Очілюнком ОУН. Дійшло до того, що 7 квітня 1940 року Революційний Трибунал лустиня Опангича проголосив смертну кару Бандері за утурпацію ним влади в ОУН. Саме проголосив, але наряд чи малося на меті здійснити цю акцію. Переговори між Бандерою і Мельником періодично продовжувались. Але майже безуспішно.

— Що ж рухало Бандерою і Мельником, коли вони шалено — життя або смерть — рвалися до першості у національно-визвольній боротьбі? Рівність бачення шляхів до створення держави Україна? Невже саме бажання очолити цю боротьбу?...

— Ні, принципової різниці у баченні не простежується: обидві фракції розглядали німецьку окупацію насамперед як звільнення України з більшовицького полону й як можливість створення самостійної української держави. В українській еміграції жили настрої, що, коли у 1918 році за допомогою німецьких окупантів ліквідувалася більшовицька влада, а потім встановлювався український політичний режим, то чому б не...

— В наявності лише тактичні розходження. Відмінність між ОУН(б) і ОУН(м) полягала у тому, що після нападу гітлерівської Німеччини на сталінський СРСР бандерівці виносували і здійснювали плани відновити українську незалежність через вій-

сьові дії, то мільйонів, не відкидаючи можливості військової дії, почали влаштовувати українське національне життя на території України на легальній основі, під німецькою адміністрацією.

Розкол ОУН, за Ольжичем, це самобичачий український розбрат, «це глибока рана в нашій національній організації, і поки вона не загоїться, нація не стане здоровою. На верхах поки що не можемо сказати спільної мови, але на місцях, у кожному окремому конкретному випадку ви можете зорієнтуватися: працює людина для України — хай Бог їй допомагає, і ви допомагайте!» Це звучить як заклик до єднання рядів націоналістів. Якби-то дослудалися...

30 червня 1941 року гітлерівські війська увійшли у Львів. І того ж дня Українські Народні Збори, скликані у Львові, вустами Ярослава Стецька, першого заступника провідника ОУН(б) Степана Бандери, проголосили Акт відновлення Української держави. У ньому підкреслювалось, що «відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-соціалістичною Велико-Німецькою, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі і допомагає українському народові звільнитися з-під московської окупації. Українська Національно-революційна армія боротиметься спільно з німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Україну». До речі, портрет Бандери висів на львівському оперному театру поруч з портретом Гітлера.

Опоненти Бандери, зокрема, командир збройної організації українських націоналістів на території Волині і Полісся, командуюча так званої «Поліської Січі» Тарас Боровець, назвали цей акт оперетковим.

За відмову від ультиматуму Гітлера відхилити Акт відновлення української держави уже 4 липня 1941 року гестапівці заарештували Бандеру, Стецька і близько 300 членів ОУН.

Заїзтку про оголошення Української держави у Львові Ольжич сприйняв стримано — проголосити ще не значить здійснити. Як жадире Юліс Самчук, він промовив: «Тепер німці, варшавці, відкривають свої карти». Метельників спонукали Акт: «Бандерівщина дістала в самому Львові по лобі». Вони сподівалися того часу євпопейний шлях відновлення незалежності України, сподівалися одержати підтримку не тільки членів ОУН, але й усього українського народу. І роль Ольжича у цьому процесі виняткова.

Існує думка, що у 1941—1944 роках Олег Ольжич уже був не поетом чи археологом-науковцем, але Командантом підпілля на українських землях, звільнених від більшовицького ярма і окупованих гітлерівцями. Я б не стверджував цього так категорично. Справжній поет не може, навіть за будь-яких найнесприятливіших обставин, примусити себе перестати бути поетом.

За два дні, 25 і 26 червня 1941 року, Ольжич написав 10 поезій! Просто поетичні нахвилення виникали у нього у цей час вибухово.

Настали часи, коли Ольжич цілком віддався справі створення вільної української держави. Не «чому б не спробувати», але — «таким так і діяти». Не маючи жодних ілюзій щодо нацистської Німеччини стосовно СРСР, він сподівався, що з падінням більшовицької імперії настане сприятливий шанс побудувати незалежну Україну. Ставши керівником ОУН(м) на Наддніпрянщині, він потур по переходу кордону похідні групи ОУНівців.

З початком радянсько-німецької війни Ольжич уже у Кракові. Тут він керує формуванням і відправкою похідних груп ОУНівців на Наддніпрянську Україну — по 7—12 чоловік у кожній.

Загальною метою похідних груп вважався Олег Штуп-Жданович: «Було ясно, що вибух німецько-совєтської війни вимагатиме від нас швидкої і рішучої дії, щоб в момент замішання, в момент, коли новий наїздник ще не буде закріплений, зайняти й розбудувати позиції для подальшої боротьби». Мета — організація на звільнених від більшовиків українських землях української адміністрації, власної поліції і навіть військових підрозділів, управління українським суспільним життям, зокрема, культурою силами самих українців. Це була спроба здійснити на практиці проголошене Ольжичем у 1940 році гасло:

Держава не твориться у будучині,
Держава будується нині.

«Ольжич ні на хвилину не спочинав, — згадував ті часи його соратник Олег Штуп-Жданович. — Культурна референтура мала, перейшовши на українські землі, звільнені від більшовиків, зв'язатися там з діючими українськими націоналістичними силами й посилити боротьбу за душу народу».

Ольжич рушив в Україну, до зустрічі зі земляками, він уже бачить їх:

Що намірні людя, що слова не туди: нахон!
Тут земля тільки лється. П'яніть, вагітні і родять.
Кожну свічку м'якостю налив окмілілий трепор.
І далеко-далеко проходить народи.
І зустрічається бурєю зброя у тисячах рук,
Моє тіло струнке, мов поєдбаний гін осокор.
Річко докотить груди, і кров тяжкоплинна, як мед, —
Доки кинуть і нас у степи, у мінливі простори —
Спрага моря, фронтові і збуржений парня вперед.

Ольжич мав вирушити на схід України з відповідальним завданням Проводу ОУН. Ще на початку літа 1941 року він відвідує практично всі райони Східної Волині, допомагаючи в установленні українських органів влади на територіях, окупованих Німеччиною.

У краківському кафе «Фенікс» він зустрічається із Оленою Телігою, яка рвалася до бою, і дає їй останні настанови перед переходом кордону. «Коли поети пишуть про відрагу, тьмарість, шаленість поєзди й цілком творами заплитують на лоту небезпеку й шпиг, то як можуть самі цього не робити?» — відповідала вона тим, хто відраджував їй йти до окупованого німцями Києва.

Отже 14 липня 1941 року Олена Теліга разом із Уласом Самчуком виїхала з Кракова до Києва. У Києві вона мешкає на вулиці Караваській (сучасна вулиця Льва Толстого), 25/18.

Ольжич поспішає додому:

Так виразно висловиться мені
Болотами босонними ногами,
Я живу котись в простому курені
Над озером з ясними берегами.

Та із Кракова Ольжич переїжджає до Львова, і звідти у складі повідової групи вирушає до Києва. У серпні 1941 року він зупиняється у місті свого дитинства, у Житомирі. «Я став на землю, яка споконвічно була нашою, — пише звідти сповнений оптимізму Ольжич до Катерини Білецької. — Прийшов у місто, яке привітало мене, наче рідного. Люди тут чужі. Вивчив пару нових пісень. Життя немале, скрізь бур'яни й незорані поля, але земля чорна і багата.»

Він не просто зупинився в Житомирі, щоб перепочити і віддатися ліричним настроям. Його зусиллями тут було налагодже-

но випуск газети «Українське слово», редакція газети містилась у житомирському помешканні Ольжича. І вже 29 вересня 1941 року вийшов її перший номер. Усього вийшло у Житомирі 17 її номерів. Редактором українці бажали бачити Ольжича, але той поспішав у Київ, де на нього чекали великі звернення.

Однак повернення до «міста своєї юності» Києва стало на заваді трагічна подія, що сталася у Житомирі. Річ у тім, що Житомирщина стала на той час ареною гострої боротьби різних політичних угруповань. Тут діяли радянські партизанські загони, осередки бандерівців та мельниківців. Непосоджені дії борців за визволення з-під ярма нерідко призводили до трагічних наслідків.

30 серпня 1941 року на Бердичівській вулиці, неподалік від Секретаріату ОУН серед білого дня було вбито керівних діячів ПУН мельниківців Омеляна Сеника-Грибовського і автора проєкту конституції Української держави Миколу Сиборського. Існує версія, що з ними мав бути і Олег Ольжич, проте справи затримали його у Секретаріаті...

Темна історія щодо з'ясування обставин загибелі ОУНіців-мельниківців розгорнулась надалі. Керівництво ОУН(м) вважало, що це вбивство було справою рук бандовика ОУН(б) Степана Коца, адже це було чи не десяте вбивство прихильників Мельника. Ольжич стає учасником події, яка виявилась розривом між мельниківцями і бандерівцями. На вимогу учасників похідної групи, до якої належали вбиті, був сформований організаційний суд, на якому Ольжич, за наказом Мельника, мав виступити як куратор.

Сам він був проти смертельного вироку людині, чия праця видавалась недоведеною. У тому, що вбивство Сеника-Грибовського і Сиборського було провокаційною акцією, сумніви

у нього не було. Проте, вирок суду був одностайним — засудити до страти Степана Бандеру і Ярослава Стецька, які начебто стояли за спиною вбивці. Але як можна було виконати вирок, коли Бандера і Стецько в той час, з літа 1941 до осені 1942 року, перебували у німецькій тюрмі? Словом, Ольжич з огляду на свої переконання протиставив мельниківсько-бандерівського протистояння, відмовився займатися помстою і повідомив про це Мельника. Зрештою, Мельник це рішення суду скасував...

З ініціативою Ольжича у Києві розпочалася інтенсивна розбудова українського політичного і культурного життя. Формально Ольжич став керівником Центрального Керівництва ОУН для, як тоді казали, «Осередків та Східних Земель України». Його співробітник Яків Шуменда, який, з подачі Ольжича, став на той час членом київської міської управи, назвав Ольжича «Командантом підпілля на українських землях і на службі української державотворчої ідеї».

У Київ Ольжич прибував одразу після здобуття міста німецькими військами, тобто 19 вересня 1941 року.

З архівів ОУН у Києві співують деякі промовисті епізоди, що розкривають аспекти діяльності похідних груп. Ну, от хоча б цей.

ОУНівець, член похідної групи Ольжича Петро Онуфрієв (підпільне прізвище «Коник») того ж дня винісше на дахівці Софійського собору жовто-синій прапор. Південь півдня по тому Президія Верховної Ради України, уже незалежної України, юридично закріпила за синьо-жовтим прапором статус офіційного прапора країни. Тоді ж це викликало сполох на очах очевидців, які зобрались на площі...

Казали — і це справжню правду, — що Окуфрик мав при собі «інтендантський мішок», з якого виймав та вживував на призначених місцях управ, що утворювались з приходом похідних груп, українські сиво-жовті прапори, це входило в його обов'язки. Він — і таких було багато — проводив пропагандистську роботу серед людей, які співчували ОУНіцям. На одній з таких зустрічей він прямо заявив: «Слідом за німецькою армією йде українська армія. Ми зараз організуємо управи і українську поліцію. Через деякий час буде проголошено самостійність України. Крові пролито буде багато, боротьбу не закінчено. Прийдеться боротися з німцями і більшовиками, але ми досягнемо своєї мети, бо в цьому нам буде сприяти український народ».

Загалом у Києві зосередилося майже 1000 членів похідних груп. «Повсюди відбувається відродження України. І ми, керovanі цією силою, підемо за волю», — згадував ці часи член референтури ОУН Улас Самчук, багаторічний найближчий сподвижник Олега Ольжича, називаючи його при цьому «королем конспіративної боротьби». Ольжич очолює українське націоналістичне підпілля під псевдонімом Доктор.

У листі до Катерини Власівної Ольжич, сповнений історичного оптимізму чи то не бажаючи зайве тривожити жінку, яку він любив, сповіщає: «Київ, хоч і в руїнах, зустріч нас по-київському — величчю віків. Кожен камінь зберігає сліди історії. Я живу!»

Та правда життя була інакшою. Коли похоронці на чолі з Ольжичем прибули до Києва, вони були шоковані реальним життям. У ті похмурі дні, починаючи з 22 вересня, енкаведистське підпілля підірвало радйоверонавним футуризмом уповільненої дії Християн, фактично весь історичний центр Києва. 21 жовтня «Українське слово» писало: «Перший вибух хмарою диму затамував

жаний день. Потім в скочило нагазми «Дітячий світ». З цього все і почалося. Вибух за вибухом. Навіть важко собі уявити і підрахувати розміри цього пестуваного злочину совєтів». Більшовики знищили історичний Київ, Хрещатик стояв у руїнах. Люди були залишені в місті взарожоманце. Зима на носі, багато ким могли загинути від голоду та холоду. Робітники одержували 600 грамів хліба на тиждень, решта мешканців — по 200 грамів...

Прибувши до Києва, Ольжич влаштовує бункер штаб-квартиру ОУНівців на Хрещатику, 25. Пізніше, після підвину центра міста більшовиками, влаштовує нову штаб-квартиру за «Золотими воротами». Й надалі він, уникаючи переслідувань, часто міняти своє штаб-квартиру.

«Зустріч з Ольжичем відбулась у мешканні на Караваєвській вулиці (нині вул. Льва Толстого), 12, у будинку, що прилягає до парку Шевченка, — мгадає про побут прибутих похідників-мелініківців учасник похідної групи Яків Шумелда. — Зустріч почалася зі скромної вечері. Складалася вона з кількох шматків хліба, «тількию», печеної сої та чорної кави... Тривала зустріч дось від 6 години вчора до 4 години ранку. Олег використав її повністю для того, щоб поінформувати мене про становище в місті і обговорити ті завдання, які я мав виконувати».

Ще напередодні, 22 червня 1941 року актив ОУН(м) отримав наказу, що звучала як наказ: «Творити військові загони й з'єднання й, не допускаючи їх до стачу з німцями, займати різні терени й розбудовувати там всі форми державного життя».

Ольжич при цьому наголошував на кичовій і принциповій засаді, яка мала б стати стрижиською в українському національному русі: ідея здобуття української незалежності власними силами. Для цього це було спробою здійснити мирну революцію, створивши українську державу на окупованій німцями терито-

рій, звільненої від більшовицького контролю. Не співробітничати з німцями, а використовувати цюнайменші можливість, які з'явилися після вивільнення частини України з більшовицького ярма. Він був одним з небагатьох українських політиків, який застерігав від реальної спроби принести волю Україні на німецьких батнетах.

Разом з Ольжичем до Києва прибув «Буковинський курінь» у складі — називають різні цифри: 600, 800, 1000 — бійців, добровільне напіввійськове формування ОУН, яке заприсягнулося на вірність Українській Центральній Раді і активно включилося у процеси національного відродження столиці, тісно співпрацюючи з українськими органами самоврядування. Зокрема, на основі об'єднання «Київського куреня» з «Буковинським куренем» була сформована київська поліція.

З огляду на тогочасні міжнародні події задання ОУНіація попервах здавалося цілком реальним. А що, могла ж виникнути у ті часи держава Словаччина, держава Хорватія. Інша річ, що ці держави були не стільки незалежними, скільки національними. Сьогодні це видається малочисно, але у ті часи вибору не було.

ОУНіація до якогось часу не знала, що для міністра Рейху для окупованих територій (Ostministerium) Альфреда Розенберга означало створення автономної української держави, виходити з інтересів Німеччини. Вони стикнулися із ситуацією, коли Україна мала б залежати від Рейху та водночас користуватися певним самоврядуванням.

Як агадувала активна учасниця тогочасної «українізації» київського життя поетеса О. Дніпрова, на квартирі якої перебував якийсь час Ольжич: «Сирізь, де тільки відроджувалося українське життя, можна було побачити високого, хупорнявого чоловіка в сірому, вітром підбитому плащі, капелюсі та у жан-

чайних грубих черевиків. Цієї людини не можна було не помітити, хоча в ній не було нічого незвичайного. Але при першому погляді вражали й повориним його глибокі сніжно-сірі очі...»

Як побачимо далі, усі наміри Ольжича виявились пантаном одного ландшафту. Ольжичу працювалося важко. Але скільки зроблено!

Першим чином Ольжич переніс газету «Українське слово» з Житомира у Київ, столицю України. Її головним редактором став член Проводу ОУН, молодіжний лідер цієї організації двадцятидвомагістри Іван Рогач, своданик Ольжича ще з часів Карпатської України.

Одразу після виходу першого номеру газети у Києві друкарня, де випускалась газета, злетіла в повітря від потужного вибуху. Так диверсійно-розвідальна група НКВС виставляла українським націоналістам за непримиренні антирадянські позиції. І не дивно. Газета виходила нечуванним тиражем — 50 000 екземплярів, розповсюджувалась по всій Україні і користувалась великим попитом в українців.

Треба було відкладати політичні справи і жетайно братися до господарчих: завозити прова, продукти, займатися шкільництвом. Під безпосереднім керівництвом Ольжича вже на четвертий день після зайняття німцями Києва було створено Міську Управу із завданням відродити зруйнований більшовицями Київ.

Її очолив український історик, архівіст, автором близько 1000 наукових праць, професор Олександр Оглоблін. За короткий час свого перебування на посаді бургомістра — з 21 вересня до 25 жовтня 1941 року — Оглоблін, напучуваний Ольжичем, чимало зробив для відновлення господарської мережі міста, зокрема, було поновлено подачу електроенергії, став ходити трамвай, запрацювала телефонна мережа, водопровід. У жовтні

1941, коли нацисти почали знищувати євреїв, марно намагалися захистити деяких з них, але йому було категорично заявлено, що «єврейські питання відносяться винятково до компетенції німецької влади і вона вирішуватиме його, як знаватиме за потреби». За сприянням Оглобліна почали виходити український часопис «Літератур» на чолі з Олексієм Телігою. Оглоблін ініціював збір архівних матеріалів про історію комуністичного режиму.

29 жовтня 1941 року бургомістром Києва був призначений член ОУН(м), учитель математики за фахом Володимир Багалій, який перебував на цій посаді до лютого 42-го року. Тут також не обійшлося без втручання Олжича. Багалій на керівній посаді в Управі призначалися національно свідомі кадри — члени ОУН. За участі Багалія створено український Червоний Хрест. Налагоджується безкоштовне харчування для бідного населення Києва, переважно пенсіонерів і сиріт, а їх нараховувалось біля 10 000, у спеціальних їдальнях за їхнім місцепроживанням... У цей час на київських вулицях стало чути українську мову. Входя в українських містах на будинках місцевої адміністрації замайоріли жовто-блакитні стяги.

Відновлюється церковне життя. Були засновані культурницькі і допоміжні організації:

«Український Червоний Хрест», організований учасником похідної групи, лікарем-рентгенологом Федором Бондартуком, і при ньому — бюро по розшуку військовополонених, адже у перші місяці війни німці часто відпускали солдатів-українців по домівках;

Товариство імені Полуботка, яке мало на меті гартувати українських хлопців до участі в українських збройних силах;

«Бухаринський курінь» створював загони української поліції, яка дбала про правопорядок у столиці України.

Одним з історичних міфів, роздухуваних російською пропагандою, є те, що розстріли євреїв у Бабиному Яру, крім нацистської жандармерії, брали навіть замість неї, проводив «Буковинський курінь».

За задумом ОУН, «Курінь» мав рухатись услід за вермахтом на Схід і створювати українські органи влади на місцях. У розстрілах в Бабиному Яру «Буковинський курінь» не мав брати участі фізично — на той момент він ще не дістався Києва.

Взагалі мельниківці, очолювані Ольжичем, ніколи не брали участі в єврейських погромах. Навпаки, брали євреїв під захист. Хазайкою першої конспіративної квартири Ольжича у Києві була єврейка. Олена Теліга врятувала від смерті єврейського поета, приховавши його справжнє прізвище — Яків Гальперін. У Центральній Національній Раді — головному діянні Ольжича — були представлені і національні меншини, у тому числі євреї.

5 жовтня 1941 року у залі однієї зі шкіл на Подолі, прикрашеному великим портретом Симона Петлюри роботи Фелікса Красницького, відбувся Установчий збори Української Національної Ради, на яких були представлені різні політичні угруповання і всі регіони України, включаючи ті, де переважно проживали національні меншини. Своїм девізом Рада обрала запропоноване Ольжичем гасло: «Свобода — народам, гідність — людям!»

Головою Ради було обрано, за пропозицією Ольжича, професора, ректора Київського політехнічного інституту Миколу Величківського. Кандидатура неспадкова. Величківський свого часу брав участь у національно-визвольній боротьбі, співробітничав з петлюрівським і гетьманським урядом, заарештовувався у 1938 і 1939 роках органами НКВС, уникнув евакуації

і сплив на поверхню в окупованому німцями Києві як ректор Київського політехнічного інституту. У німецькому поліцейському донесенні відзначалось, що Величківський є фігурою абсолютно підставною і керуваною Кандибою, який і є, власне, душею Центральної Ради.

До Ради увійшло більше 100 осіб різної політичної орієнтації, серед них — Улас Самчук, Олена Теліга, сестра Лесі Українки Ізидора Косач-Борисова, представники не тільки українського народу, але й національних меншин — росіяни, євреї... Було прийнято ряд важливих документів, в яких стверджувалась першочерговість українського державотворення, меморандуми, в яких відстоювалось право українського народу на побудову власної держави.

Все це говорить про те, що, на думку Ольжича, Українська Національна Рада мала стати Передпарламентом незалежної України і очолити всі ділянки українського життя до часу, поки буде з'аснована формально-правовий статус української держави. Для цього завданням Передпарламенту було належне представництво українського народу перед німецьким урядом, припинення більшовицької агітації, духовне відродження української молоді, відновлення економічного, релігійно-церковного і культурного життя.

Зусиллями Ольжича було запроваджено багато суспільно корисних і потрібних справ.

Створена Комісія державного планування для майбутньої української держави, яку він і очолює. Комісія склала проект Конституції, фінансові, освітні документи, постанову про введення грошової одиниці. Формував Ольжич і апарат, який мав контролювати ці процеси, відповідаючи за культуру, поліцію, адміністративне життя в усіх районах України, збільшених від

більшовицької влади, впроваджуючи туди «походівців» — членів ОУН.

Відновлено діяльність Київського університету (ректор — професор Костянтин Штепа), політехнічного інституту, інституту харчової промисловості, медичного інституту...

Відновлена робота Української Академії Наук (президент академії АН УРСР Володимир Плотников, який відмовився співкуватися).

У Київ пробує Олена Теліга. І ось уже в газеті «Українське слово» з'являється повідомлення: «8 жовтня 1941 року ініціативна група представників української літератури організувала Спілку українських письменників. Преваліція Спілок ставить своїм першим завданням об'єднати всіх українських літературних працівників та спрямувати їхню творчу працю на користь української національної культури». Олена Теліга очолила Спілку.

З огляду на те, що «Українське слово» не виходило у понеділок, випускається спеціальна понеділова газета «Останні вісті».

У листопаді 1941 року редакція «Українського слова» задумала випуск літературного додатку до газети — тижневика «Літвари». Редактором тижневика стає учасниця похідної групи, поетеса Олена Теліга. Це був перший часопис виключно з проукраїнською тематикою.

Відділ народної освіти міської Управи очолює відомий за фільмами «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Прометей» український кінорежисер Іван Кавалерідзе. У Києві у серпні 1941 року відкривалося 67 українських загальноосвітніх середніх шкіл. Відкривалося також 30 гімназій. Були складені нові програми з усіх дисциплін, викладання гуманітарних дисциплін було позбавлене ідеологічного навантаження. При кожній школі було відремонтовано кухні та їдальні для гарячих сніданків.

Та за місяць німецькі окупанти звали його з посади через «надмірну» пропаганду української національної культури.

Було відроджено українську автокефальну православну церкву на чолі з митрополитом Полікарпом. Відповідно у церквах було відновлено правління Служби Божої українською мовою.

Українська молодь була залучена у масове спортивне товариство «Січ».

Розпочато діяльність Всеукраїнської кооперативної спілки, Спілки українських купців, Спілки інженерів та техніків.

Відновили свою роботу Київський оперний театр. Він відкрився 27 грудня 1941 року оперою «Наталка Полтавка» Миколи Лисенка. Щоправда, він працював тільки у вихідні та на свята. Вистави починалися о 14 годині, бо діяла комендантська година, яка забороняла з'являтися на вулиці після 19 години. Українські музичні вистави виконувались українською мовою. Нерідко перед українськими виставами влаштовувались лекції з української історії та культури.

Був організований і почав діяти київський театр імені Миколи Садовського. На сторінках української газети «Літавра» головний режисер цього театру Михайло Тинський писав: «Репертуар нашого театру не обмежується лише вузькою тематикою українського життя. Поруч із п'єсами «Гетьман Дорошенко» Людмили Старницької-Черняхівської, «Мико Мазайло» Миколи Куліша, «Лісова пісня» Лесі Українки, що ними дебютуємо, буде поставлено і п'єси класиків Заходу — «Вільгельм Телль» Шіллера, «Хаторий та й годі» Мольєра та інші. Нема для нас більшого задоволення, ніж відчувати, що ми працюємо на користь українського народу».

У 20-х числах вересня 1941 року створено київський український театр імені Тараса Шевченка. В «Літаврах» відміняють

адуманість при складанні його репертуру. При театрі створюється живочий театралізований хорозий ансамбль, який виїжджає на села.

Підсумовуючи політичну діяльність Ольжича в окупованому нацистами Києві, Богдан Червак у книжці варієтів «Слово, що стало зброєю» цілком слушно наводить слова Євгена Мельника: «В руках Ольжича збігалися тоді нитки чи не повноти справ у тогочаснім житті. Попри суто організаційні справи:

— приймав живу політичну участь в працях УНРади під головуванням професора Величківського,

— давав напрямок політичній діяльності кожного органу «Українське слово» під редакцією Рогача,

— ініціював і вів ряд літературних і мистецьких установ за допомогою Олени Теліги,

— за його починком зростає з тижнями кількість громадських та господарчих установ...

І на все це він знаходив час, не відмовляючи нікому, хто до нього звернувся, сам героїдаючи, блатосько одягнений, нероспаваючи, живучи пустельно-аскетичним життям, життям святого».

Якби Ольжич знав, до чого призведе ця могутня спроба здійснити мирну революцію — створити українську державу на окупованій німцями території... Хоча він знав, на що йшов і не плакав особливих ілюзій щодо політики німецьких окупантів.

Певний час німецькі окупанти придивалися до діяльності української інтелігенції — хай там що, а вона виступала проти більшовизма. Але дуже швидко побачили, що зміст і масштаб діяльності українських націоналістів скерований на українське державне самонарцання.

28 листопада 1941 року вищі заборонили публічну діяльність Української Центральної Ради.

Розпущено Президію Української Академії Наук.

Заборонені «Літвари» Олени Теліги, майже усього чотирьох номери: перший — 16 листопада й останній — 7 грудня.

12 грудня була заарештована редакція «Українського слова».

Після наради у Львові з Андрієм Мельником Ольжич зустрівся 26 грудня 1941 року з ОУНівецьми з похідних груп на конспіративній київській квартирі, де поінформував їх про стан справ. Як згадував про цю зустріч товариш Ольжича по боротьбі, член екіпажу ОУН (виконавчого органу, що мав слідкувати за дотриманням порядку) Ярослав Гайвас, «почав Ольжич з великих надій, якими ми були охоплені. Тепер з тих надій не лишилося нічого. Їх заступила безнадія. В існуючих умовах нам не вдається досягнути своєї остаточної мети, відбудувати державність чи покласти тверді основи для неї. Нам залишається тільки боротьба... І хоча умови будуть зважкі, ми від свого не відступимося». Наостанок Ольжич запропонував усім розконспірованим ОУНівецьм негайно виїхати з Києва, якщо можна — за межі Рейхскомісаріату, а решті перейти на нелегальне становище.

Вукально за годину на квартирі нагрінули гестапівці з обшуком. Залізникись...

Зустрівшись перед самим своїм від'їздом з Оленою Телігою, Ольжич запропонував їй нелегально, разом з ним, покинути Київ. Та рішуче відмовилася: «Ще раз з Києва на еміграцію не поїду. Не можу». Зустріч відбулася на іншій конспіративній квартирі, яку охороняли підлеглі Ольжича. Сам Ольжич мав до 10 охоронців і ніколи не перебував в одній квартирі два чи три дні поспіль.

Ось як згадує ті хвилини Ярослав Гайвас, який охороняв Ольжича і перебував у сусідній кімнаті:

«Олена прийшла, перебрана до невпізнанності, з нічною перепусткою на інше приміщення».

Олег ходив по кімнаті з кута в кут. Та людина, яку, здавалося, не покидали спокій і стрептіння, яка у своєму житті мусила пережити стільки арештів, тортур і смертей своїх найближчих товаришів, тепер не могла знайти себе нікуди.

Всі організаційні питання вони обговорювали вже на попередніх зустрічах, залишалося тільки одне: виїзд.

Голос Олени звучав м'яко, але рішуче.

Далі були умовляння Ольжича, зрештою, його наказ.

І неспростовні аргументи Олени Теліги: «Є речі, які від наказу. Тут мусить бути хтось, хто свідомо дивиться смерті в очі і не відступає».

Ми почули, що вони поцідувалися з криком. Стояла довга мовчанка. Потім... рух, може, мужній стиск рук, а може, дружній поцілунок.

Олена швидко вийшла, за нею її охорона, що мала в умовленому місці перебрати від неї плащі і капелюхи».

Чи відав хтось тоді, що то була остання зустріч Ольжича і Теліги...

Уранці 7 лютого 1941 року гестапо заарештувало понад 200 українських діячів культури.

9 лютого 1941 року Ольжич повертається до Києва, сподіваючись будь-що у наказаному порядку виїхати Союзу з міста. На них уже чекало заздалегідь преготоване ним авто.

Але запізнився буквально на кілька годин. Олена Теліга пішла на засідання Спілки письменників і додому вже не повер-

нула. 21 лютого була розстріляна разом із чоловіком, який не
забажав жити без неї...

Тоді ж були розстріляні і редактор «Українського слова» Іван
Росач (1914—21.02.1942), і другий бургомістр Київської міської
Управи Володимир Багазія (1902—21.02.1942). Замість «Україн-
ського слова» почало виходити «Нове українське слово». На чолі
його став доктор історичних наук, професор Київського універ-
ситету Костянтин Штепа, який заявив: «Я не зроблю нічого, що
могло б засмутити визвоштелів». Коментарі зайві.

Більшість членів ОУН, біля 90 відсотків, які вирушили на
схід України похідними групами і розгорнули роботу по вста-
новленню українського самоврядування, були знищені.

Товариш Ольжича по підпіллі, майбутній очільник ОУН
з 1964 до 1977 рік, Олег Жданович-Круть розповідав, як важко
переживали вони загибель соратників. Ольжич сказав тоді:
«Карти кинуті раз і назавжди. Відкривається ще один фронт
нашої боротьби».

ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ

Те новім було те враннє
І завжди, як вечір, сумно...
Чого ж ти з усіх моїх миттєв
У серці осталась одна?..

Олександр Ольха

Філіппу не дуже сильний, він покладався на силу духу. Є в нього прикметний вірш 1935 року, де Ольха бачить себе символічним Змієм, що гине в бою за царівну:

Не вступивши! Туди, на бій розпачливий,
Високовим виступ під коня!
Ом гою я маю, надкушений,
Та єдине серце маю я...

Побачити себе в образі Змія? Тут є над чим подумати...

А ось яким побачила Олега Ольхевича Марина Антонович-Будницька, довня професора Дмитра Антоновича, даючи побутовий портрет небайдужого до неї студента:

— Олег був дуже подібний виглядом і вдачею на свого батька...

— високий, трохи горбівся, ніби соромився свого зросту...

— чимний, але різкуватий...

— не подобався краваток, ходив по-словацькому, комір сорочки поверх піджака...

— світла, кучерява чуприна, скромна, ніби засоромлена усмішка...

— зацікавість і м'якість поведінки...

— тонке почуття гумору, що часто переходило в досить гірку, але дбайливо завуальовану іронію...

Друзі говорили про «загадковість» Ольжича (це вже про Ольжича 30-х років), очевидно, до цього зобов'язувала його діяльність в ОУН...

Про таких людей кажуть, що ніщо людське не було йому чужим, і я намагався зафіксувати чимало конкретних життєвих моментів його побутування у сімейному оточенні, у громадсько-політичному просторі. Це не змінає Ольжича із п'єдесталу, лише зближає до нас його постать. Як не поводитись із його найближчим соратником і співробітником у культурній референтурі ОУН Олегом Штутль-Ждановичем: «Та людина була незінсута, та людина не вміла на конференціях говорити про мир, а в суті готувати війну, та людина не вміла говорити про боротьбу за правду, а торгувати тією правдою одночасно». І не шукайте пафосу у моєму твердженні, що Ольжич за будь-яких обставин, а вони завжди були акрай несприятливими, не втрачав віру у перемогу національно-визвольної боротьби й не зраджував своєму покликанню борця.

Український студент Олег Кандиба був душею студентського товариства. Пише так звану «альбомну поезію» — жартівливі віршки, епіграми, пародії. Він товаришував, як я вже казав, наприкінці 20-х років з Марією Антонович (тоді ще не Бупеніцькою), з майбутньому літературознавцем і організатором українських пластових таборів у Канаді, яка залишила теплі спогади про нього, Оксаню Косач-Шевченківську, сестрою Лесі Українки.

Це були такі собі молодіжні ігри. Часто жартував над подружжям, коли треба провчити когось з діачат додому, веде якимись

обвідними шляхами, парком або лісом, ляскає, а потім начебто зиволозе з небезпеси. Любив мандрувати навколишніми лісами, полями, возив студентів на цікаві, несподівані місця. Щоразу було сюрпризом, куди він їх поведе...

Якось, ведучи дічат через ліс, попросив товаришів інсценувати напад. Через великий переполох одні порозбігалися та почали перекозуватися. Інші стали відбиватися.

Або — прохадить в гості до Марини Антонович, до якої, кажено, відчував особливі симпатії, що дозволило деякому праві пам'ятати її «першою музою поета», стурбований і заклопотаний. Вона так розповідала про це:

— Мусите допомогти мені вийти з талени.

— А що сталося?

— Дівчата якось довідалися, що я пишу вірші, то й вимагають від мене якоїсь посьяти. Не можу ж я кожній писати окремого вірша...

І пропонує Марині кланятися панеру з поетичним текстом.

— Я написав одного для всіх. Ваше завдання — розм'якшити його, відповідно змінюючи у кожному примірнику ім'я, і роздати їм. Кожну запевніть, що я написав тільки їй одній.

Такі собі молодечі забавки, не пообавлені гумору і фантазувань.

А батько, звісно, переживав із цього приводу. У листях до сина він вяслює стурбованість про те, що той веде нетрадиційне життя, нестуге своїм призначенням... обурюється тим, що син розніжкоється на дрібнички.

Неординарність зовнішності і поведінки Олега кидалася в очі. Але — несподіванке: дівчата цікавилися ним, захоплювалися, та на цьому все й закінчувалося. Та й самі прогулянки з дівчатами прось мало нагадували побачення. Вони мали, як

згадувала Марина Антонович, своєрідно вихожено-просвітницький зміст: «На прогулянках кожен із нас мусив згадувати маловідомі пісні («стрілецькі» та інші штучні були суворо заборонені), а потім усі спільно обмірковували, з якого періоду української історії дана пісня походить.»

І хоча далі вона згадувала, що, бувало, його приятельські пошування до котрихось з нас ставали більш «романтичними», та, як влучно підмітила інша його приятелька Оля Маркус у своїх спогадах, якось ніколи з нього не закохувались. «Я б не продовжував дискусію з цього делікатного питання, поставивши питання без відповіді. Або поставив зустрічне питання: може, це Олег по-справжньому не закохувався у своїх студентських приятельок, а мави тривалі стосунки без кохання не бажав?»

Йшли роки. Олег, уже ставши відомим учним, поетом, діячем національно-визвольного руху, раптом оприлюднює своє бажання одружитись. Причому робить це досить своєрідно. Звичай, як заведено, молоді просять дозволу на одруження у батьків, а член проводу ОУН Олександр просить дозволу на одруження у Євгена Кошового, зазначаючи, що це не завадить справі. І отримує схвальну відповідь.

Виявляється, він планував створити сім'ю з дочкою американського мільйонера, студенткою Американської школи передісторичних досліджень Етель Лессер.

У 1933 році вона, як співробітниця американської Гарвардської археологічної експедиції, відправилась на Балкани. Олег приєднався до цієї експедиції і більше року вони працювали разом. У 1935 році вони з Етель беруть участь у Міжнародно-

му студентському конгресі у Празі. Між ними виникають романтичні стосунки. Ось вони, бачу на фотографії, сидять поруч, ніби відокремившись від оточення. Потім майже щоденно листувалися. Заохотані поїжджують до США. Олег підписує обранню символічний подарунок — лямпу в українському образі.

Але шлюб з Етель так і не складається. Ольжич зробив вибір не на користь розкішного улаштування особистого життя, адже він мав одружитись з дочкою мільонера, і особистого успіху, хоча перед ним розгортався блискуча кар'єра науковця у США.

І ось тут я помітив, що Ольжич усе життя уникав випадкових зустрічей з дівчатами, як-то кажуть, зі сторони. Воля вступати з ними у стосунки лише за спільності життєвих уподобань і схильностей. У студентські роки він зустрічався з дівчатами за спільного інтересу до української історії, українського мистецтва, археології.

У цьому зв'язку стосунки Олега Ольжича з Оленою Телігою заслуговують особливої уваги.

Вона народилась в один день — 21 лютого, але з різницею в один рік. Між ними — рік життя і два роки смерті. Зараз ви зрозумієте зміст цих слів.

Долі обох дуже схожі. Тільки факти.

Обидва вимушено провели своє доросле життя за кордоном.

Посиділися дві долі: поетів — Олена Теліга і Олег Ольжича і політичних діячів ОУН Олег Ольжича та Олена Теліга.

Тойто долі Ольжича і Теліги тісно переплелися. Олег Ольжич і Олена Теліга поклали своє життя на жертівник української

вопі. Обидва стали визначними поетами української діаспори, хоча поезія — лише одна з інстацій цих багатограних особистостей. Як Голова культурної референтури ОУН Олег Ольжич зустрівся із членом ОУН Оленою Телігою у грудні 1939 року у краківській газеті «Фейнік». Він запропонував їй співробітничати в культурно-освітній референтурі цієї організації і від тих пір...

Культмінацією їх зустрічей стало у 1939—1941 роках падіння співробітництва в окупованому місті Києві. Тоді ж гестапо заарештувало Телігу, як не намагався її врятувати Ольжич. Можна собі уявити, що відбувалося в душі Олега, коли він усвідомив, що мав би врятувати Олену, та не зміг...

Деякі дослідники творчості Ольжича і Теліги наголошають на тому, що їх поєднувало ще щось, окрім поетичної творчості і політичної діяльності. Є віба що прогадка. Вони базуються на тому, що невідторна красуня, розквита у своїх жіночих уподобаннях Олена Теліга сповідувала вільну любов: «Тільки така любов гарна, коли вона не обов'язок, а світло, радісне, вільне щастя» — писала вона своєму чоловікові. Та й Ольжича, стрункого поета з очима, скерованими вдалину, важко було назвати надто цнотливим князем. Їх так багато поєднувало, що вірогідність тілесно-духовних стосунків видається...

На цьому я б і поставив крапку.

Наприкінці життя у тридцятьсороквічного поета сталося те, що на перший погляд може видатись несподіваним, у всякому разі неочікуваним.

Зі своєю майбутньою дружиною Олег познайомився у, так би мовити, доісторичні часи, коли їй було... 5 років. Вона була

допомогою професора Леоніда Білецького, а він слухав його лекції і приходив не раз до професора допом. на його запрошення, на консультації та дискусії. Син Олега згадує зі слів матері, що батько був помітним студентом, і професор поважав його, виділяючи поміж інших. А дівчина Катруся на прізвище Калинка бігала по квартирі і, граючись, познайомилася з гостем.

З цього приводу «всукраїнська доньчина вчителька з історії Ганна Черваська фантазує: «Олег з білявкою на руках танцював у білувато-розовому саду, все навколо піялося біло-рожевим цвітом, вітри вшпигували пороху з пелюсток...». І, як виявляється, небезпідставно фантазує...

Все так, але юнакові було 18, а білявці — 5 років. Хоча напевно ця зустріч закарбувалась в їхніх душах. Далі вони зустрічались, або могли зустрічатися хіба що епізодично, коли Катерина вже вчилася в університеті, а Олег був відомим археологом, їздив у експедиції і активно займався політичною діяльністю.

Катерині закарбувалися в пам'яті на все життя — його очі, так, саме очі, бо в них вона побачила його душу.

Навесні 1940 року, коли вони зустрілися в одній із празьких кав'ярень, її вразили його очі сіро-зеленого кольору, блискучі, мов покриті сльозами, ласкаві, усмішнені, добрі... Вона згадувала: «Його очі випромінювали із себе загадкове світло безмежної і безастережної віри у вічну красу, що знаходиться в природі, особливо в людині...»

Це було чи не перше любовне побачення Олега і Калинки.

У червні 1941 року, перед від'їздом Ольжича до Києва: «Його очі світилися завзяттю, жвавістю і самовпевненістю, не позбавляючи своєї вродженої ласкавості і доброти. Бувало, у товаристві

вони видавали із себе іскри веселої загадковості або жарту, часами насмішки. Співаючи народні пісні, Олег дивився заміряно кудись дуже-дуже далеко, а його легко прищурені очі губилися у невдомих нам місцях...

Капітка, як вже тоді називав Катерину Олег, проводжала його до Києва, куди він, сповнений оптимізму, направлявся на чолі східної похідної групи.

У кінці червня 1942 року вони зустрілися у Львові: «...Його зір наче загострився. Ні, це не було справді віре в успіх. Очі його мали колючий, тонкий відблиск, крижаний, холодний, страшний». «Зустрілася з гострим поглядом месника, з його колючим, страшним блиском очей...»

Згодом Ольжич сам пояснював свій настрій: не зміг втримати Олену Телігу. А перед цим була загибель бразів по зброї — Івана Рогача, Петра Опійника, Ореста Оршан-Чемеряньського, які поклали життя під час походу на Схід.

Останнього місяця 1943 року, коли молоді час від часу зустрічались таємно від усіх: «Його очі мали помітні відблиски страху... він нервово швидко оглядався навкруги, ніби чекав удару... а в очах неспокій. Неспокій істота, яку оточено з усіх боків...»

Якось, коли вони вже побралися, Ольжич сказав дружині, що шукає його гестапо, шукають комуністи, навіть українці мають його на списку...

Ольжич вразив Катерину до глибини душі. Він вразив її ще у 1940-му році, коли вони відновили зустрічі, тим, що, м'який до інших, до себе ставився надзвичайно вимогливо, жив майже аскетично...

Катерина згадувала у своїх мемуарах ті часи:

«Я не раз задумувалась, як може існувати істота, яка не їсть, не спить. Я навіть не була певна, чи Олег потребував досипати або доторкатися до землі, коли ходив.

Від нього випромінювалося якийсь надзвичайний дивкований.

Він мав якусь чарівну мову...»

І в захопленні, ніби це було учора, проповсюди: «...німак не могла уявити, яким чином зовнішня смертна людина могла б із ним говорити про зовнішній, буденний речі».

Так могла писати тільки безмежно закохана жінка...

Психологічна основа тяжіння Ольжича до Катерини складна. Бадаю, вона складалась із кількох мотивів, які переплітались в його душі:

- почуття самотності після загибелі Теліги...
- відчуття своєї провини перед нею — не зумів, хоча мів, вберегти...
- давня дружба з Калинкою, яка вразила його ще дитиною, а тепер перетворилась на красиву жінку, яка з побожністю дивилась на нього...

І, припускаю, у передчутті своєї недовговічності — відсвідоме бажання залишити після себе спадкоємця...

Тож новий 1943 рік вони вже зустрічали у спільних знайомих на околиці окупованого німцями Львова. Ось як про це згадує Катерина:

— Хочу виспяти за вашу усмішку, — тихо сказав Олег. Тремтливо рукою наповнив келих вином і надлив його. Кладє руку мені на голову і вахиле. Кажє: «За старовинним козацьким звичаєм...» Я не могла набрати повітря, здавалося, що пишу зі шаленою швидкістю. Скоро я пригубила з того місця, де пив Олег. Після цього, не спускаючи з нього очей, дуже повільно і дуже поважно

досяг ренту. Був зворушений і скоро дитав... Після антинного кепика Олег хотів поцілувати мене і так отримати згоду на шлюб.

Але тепер ми біжимо через вулицю на поле, тримаючись за руки. Падають у сніг за кущем. Хлопець наближається до шокі дівчини.

— Руки в мене зморозли! — вигукую я. Олег починає розтирати їх своїми руками і дихати... Щось між нами сталося, без мови, без слів. Щось брдо сказало таке велике, що не вміщється у всесвіті. І у захваті вигукую: «Від нього випромінювало якоесь надзвичайне дивлявання. Він мав якусь чарівну міць, якою заморожував своє оточення...»

І все це у часи, коли Ольжич, переслідуваний гестапівцями, перебував у підпіллі. Тоді ж він вирішує одружитися з Катериною. Здавалося б, ливо-випідходящий момент, якщо поглянути на це збоку. Але, якщо заглянути у внутрішній світ Ольжича, стає очевидним, що, не боявшись загинути мученицькою смертю, він паво бажав, щоб після нього у цьому світі залишилися спадкоємець і продовжувач його справи, які він присвятив своє життю.

Важко заприсягтися не повідомляти про своє вінчання до кінця війни. І таємно побрався 2 серпня 1943 року — як виявилось, за 10 місяців до його загибелі — у гірському селі Яблунці Воєської на Турківщині у православної церкві святої Богородиці. Навіть призували сільською вулицю до церкви окремо. Чому таємно? Щоб не наражати свою обраницю на небезпеку. Німці не мали знати, що Катерина — дружина ОУНшця, на якого чекав неминучий арешт.

Отже, знаходять сільського священника і домовляються про вінчання. Той розуміє, що молоді люди не хочуть розголосу,

уточнює тільки, як і годиться, чи є в них документи і чи не були вони раніше одружені.

«Усе діялось так швидко, — продовжує Катерина — Панотець підійшов і з ласкою в очах подав руку... Ось ми вже в хаті за столом. Поруч друзі-свідки: сестра члена Вещого Проводу ОУН Омелян Сеник-Грибівський Елеонора Грицак та інженер Василь Починок, давній товариш молодого. Льоня, влучним, обпильовала нас обох. Навіть Василь усміхався, бажаючи нам щасливого життя... Весільні пісні, побажання, промовідки, спльози і знов пісні. Наше весілля було в родині людей, які нас бачили всього два рази, без батьків і приятелів...»

Як виявилось, ця зустріч наприкінці життя Ольжича була зустріччю назавжди.

Всі присутні на церемонії поклалися, що до кінця війни мовчатимуть про подію, свідками якої вони були. Такої клятви-присяги вимагав Ольжич, розуміючи, що рано чи пізно розголошення таємниці вітання може боляче відбитися у майбутньому на його дружині.

У Львові, за наполяганням чоловіка, вони жили на окремих квартирах. На людях удавали, що не знають один одного. Зустрічалися час від часу. А Катерина на той час уже чекала дитину. Можна припустити, що віра у майбутнє України, що її час прийде напівсвідомо вивилась у прагненні Ольжича лишити по собі слід і в особистому житті. Тож, убезпечуючи життя дружини, Ольжич відправляв її до своїх батьків у Прагу...

Загибель чоловіка Катерина сприйняла як катастрофу. Багато років по тому вона згадувала, що свої обручки молода пара зберігала в окремому конверті. І коли у червні, після втрати чоловіка, Катерина заглянула у конверт, то побачила, що обручка чоловіка почорніла...

А може, це було просто романтичним маренням жінки, яка носила у своєму лоні дитину, котрій ніколи не судилося побачити батька...

31 липня 1944 року вона народила сина, названого на честь батька Олеськом. Мати записала сина на своє прізвище. Лише з часом урешта, подавши шлюбне посвідчення, переписала метрику сина, і він стане Олеськом Олесьовичем Кандобою.

Сама ж вона, уже проживаючи із сином у Канаді, стала дитячою письменницею, редактором журналу Організації українок в Канаді «Жіночий світ», написала безліч книжок про чоловіка, і виростила сина, гідного продовжувача батькової справи.

От як інколи перецітаються долі...

«ОДВАГА. НЕПОХИТНІСТЬ. ЧИСТОТА»

Держана не твориться у бідуючій.

Держана будеться вийти.

Олександр Олександрович

Але вернімося до життя громадсько-політичного діяча Ольжича часів закінчення Другої світової війни.

Не ставу вдаватися до детального аналізу розбіжностей між мельниківцями і бандерівцями, це предмет окремого дослідження, якоку лишень, що позиція Ольжича зводилась до об'єднання зусиль у боротьбі.

Усвідомлюючи неминучість поразки Німеччини у війні і розчарувавшись у її сприянні українській незалежності, в ситуації, коли на зліву одному окупанту приходять другий і доводиться боротися на два фронти, Ольжич на нараді із командиром УПА Шухевичем (яко був підпорядкований Проводу ОУН(б) і фактично заступав Бандеру, який на той час вже перебував у Заксенгаузені) обговорює, вірніше, дискутує, як діяти далі. Позиції мельниківців і бандерівців ніби збіжувалися, але розбіжності у тактиці подальших дій ОУНівців залишалися. Тому згодом ухвалено, що слід зоручити можливість пере-

Екстремістська напалитованій бандерівець Шухевич наполягає на створенні «Хуреня смерті» — воєнізованого загону українських добровольців, який мав би перейти лінію фронту

і ціною власного життя завдати найбільшої шкоди більшовицькому режиму, що перемігав на території України.

Ольжич вважав, що поневолена нація зби здобути Українську державу має право на усі без винятку форми і методи боротьби. Але гуманіст за душієвизмівським, він був проти тотального «спартизанкування» українців, що призвело б до масового винищення народу. І тому вважав нагальною формою боротьби з більшовицьким ворогом проникнення окремих диверсійно-розвідувальних груп на територію, завоювану більшовиками, для здійснення точково скоерованих операцій, що дозволило б мінімізувати кількість жертв.

В перспективі ж, в умовах поволення більшовицького режиму в Україні, Ольжич, нагадаймо, за підпільним прізвиськом «Ідеаліст», схилився до м'якого вирішення проблеми в умовах радянської дійсності. Він поділяв українських націоналістів на дві категорії. Не на бандерівців і мельниківців. А на тих, хто був розваспірований під час війни — їх він планував вислати в еміграцію — і тих, хто за німецької окупації діяв у підпіллі — їх він хотів би залишити на території УРСР. Підпільники (і в перспективі їхні діти) мали б діяти наодинці, проникаючи в органи влади, армію, господарчі установи, розкладаючи їх із середини аж до моменту війни з СРСР з боку західних держав або внутрішньої дезінтеграції.

Отак і вийшло, що боротьба бандерівців з радянською владою за незалежність України ціною нескінченних жертв (не лише з боку УПА — бржм. ред.) не атакала до середини 50-х років і все-таки закінчилась їхньою поразкою.

А шлях до незалежності, запропонований і прогнозований Ольжичем!..

Думай, шановний читачу, думай!..

У 1944 році Ольжич постійно переміщується за маршрутом Львів — Перемишль — Самбір. Оперативна обстановка вимагала його присутності на Прикарпатті в розташуванні українських партизанських загонів, які він планував перекинути на Волинь.

Але коло звужувалось...

Є кілька версій покладеного інтересу гестапо до постаті Ольжича, причому одна не виключає другу.

Уже у 1943 році Ольжич доручив активістам ОУН в Україні опублікувати і поширити свою книгу «Револьюція рас кайдани», в якій були б викладені усі факти злочинів нацистів проти українського народу. Така книга була написана. Рукопис існував у трьох екземплярах. Один мав бути відправлений на Захід, другий — на східні терени України, третій мав використовувати для роботи з членами ОУН. Всі три рукописи зберігався у Ольжича. Отже, у німці бачили підстази для арешту Ольжича.

Інша версія. Арешт Ольжича, який раніше активно співробітничав із Гарвардським університетом, співпадає з арештом інших відомих діячів ОУН, які мали тісні контакти з представниками країн антигітлерівської коаліції. Так, в Італії був заарештований член ОУН Євген Овчарук, у Франції — Олександра Бойків. Гестапо розшукувало Ярослава Гайваса, Теофіла Бак-Бобчука, Якова Шумевду... Усе це відбувалося в той час, коли гітлерівці вже знали про намір союзників висадити десант в Європі та ажнували заходів, щоб дізнатись, де саме це має відбутися.

Це лише ймовірні версії полювання гестапо за Ольжичем. Тобто гестапо ліквідовувало Ольжича як українського політичного діяча міжнародного масштабу (та, власне, він таким і був).

як людину, що виводила неспростованими фактами про злочини нацизму і, ймовірно, координувала діяльність українського підпілля з діями союзників в Європі.

А Ольжич після загибелі Олени Теліги, зосередив свою діяльність на Західній Україні і, як я вже казав, мав тісні і напружені ділові контакти з командиром УПА Романом Шухевичем. В архіві ОУН містяться документи, які не напряду вказують, що українські націоналісти планували масове повстання проти німецьких окупантів і пов'язували його з висадкою десанту в Європі, тобто з відкриттям «другого фронту».

А конкретно все відбувалось так. Відчуваючи повсякчасне пошкодження за собою з боку гестапо, Ольжич постійно міняв місця свого перебування. Він не знаходив собі місця, перебуваючи у кризовій ситуації. Його душа впадала: дівчі намагалися взяти участь у визволенні України з пут неволі — шляхом створення Карпатської України і побудови України в окупованій німцями країні — і що з цього вийшло? А третього шляху не адвалялося відшукати — сили українського опору так і лишилися роз'єднаними...

Те, що Ольжич намагався зв'язатися з союзниками, які готували десант, не більш як припущення, небезпідставне, але припущення, не підтверджене його діями. Схоже, він перебував у стані, який психіатри визначають як кризовий: бачив, що в подій немає облич, у слів немає зв'язку і ні в чому немає сенсу... Як жати далі? У якому напрямку рухатись? І чи варто жити?..

Та часу на переживання не лишалось. Конкретнику обставина арешту Ольжича з'ясовував Юрій Краснощок у своєму «політичному детективі» «Підера знайти і знищити». От як це було.

25 травня 1944 року Ольжич вийшов з приватного приміщення у Львові по вулиці Личаківській № 32, яке належало літературознавцю Роману Маланчуку, за непідтвердженими свідченнями ОУНівців. В колі друзів його називали «Ромеком». До нього на квартиру часто приходили люди розважитись і поговорити. Так що перебування у ній видавалось Ольжичу безпечним. Але того разу...

Ольжич вийшов із внутрішньої кімнати по вулиці Личаківській, 32 — зустріч гестапівцем. Вийшов — і посміхнувся...

Обшук не дав бажаних результатів. Ані зброї, ані компрометуючих документів і дуже мало грошей у гаманці — 80 злотих. Посвідчення, яке пред'явив Ольжич, було фальшивим, але відчувалося, що гестапівці знали, кого схопили. За однією з версій слюханку Ольжича видала зв'язкою ОУН, не стану називати її прізвища, бо версія про її зраду не підтверджена.

Відповідати заарештований відмовився. Ударя по обличчю, по голові, ногам у тулуб. Мовчанка. З Личаківської Ольжича везуть на вулицю Перемиську — до львівського відділку гестапо. Зі Львова під посиленням конвоюс направляють до Берліна.

І почалося...
Відомості про перебування ОУНівців, зокрема, Ольжича, у концтаборі Заксенгаузен знаходилися в армії концтабору, що по війні НКВС переправляв до Москви, і він досі є закритим для дослідників. Деякі відомості стали відомими після опублікування спогадів ОУНівців, яким вдалося врятуватись.

Відомості про перебування ОУНівців, зокрема, Ольжича, у концтаборі Заксенгаузен знаходилися в армії концтабору, що по війні НКВС переправляв до Москви, і він досі є закритим для дослідників. Деякі відомості стали відомими після опублікування спогадів ОУНівців, яким вдалося врятуватись.

Ув'язнених концтабору Заксенгаузен тримали в окремих камерах. Особливо небезпечних «алюмініа» тримали у залізобетонному контейнері «Целленбау». Тут сиділи сини Сталіна

Яків Джугашвілі, міністр оборони Латвії генерал Дамбоніс, борці за вільну Україну Степан Бандера, Ярослав Стецько, Андрій Мельник...

Ольжич передбачав свою неминучу загибель, але уявив свою смерть, як...

Легко і ясно лежати в пробитих трудах,

В травах пошпуганих, в росах на вологій землі.

Так вєсєдочє-спокійний мій сон неспробудний.

Брови розкинутись віanno на рівнім чолі.

Довго-бо йшли ми кріш, доли, і гори, і кручі.

Світ не радів нам, упертим, бундучим і злим, —

Барани навколо легали камінням важким.

Шауру й волосся нам теж перєсинали барани,

Риси суворі на волєх крізьбіли бєі...

Легко і ясно лежати в пошпуганих травах...

Трава і квіти візьмуть собі фарби мої...

Його тримали у камері № 14. У ній до дошкени були прикріплені важкі ланцюги, такі короткі, що закутий у них в'язень міг тільки сидіти чи лежати. Вони в'язню давали їсти або вєли на допит, його розв'язували, і тоді ланцюги із сильним трюкотом падали на підлогу. Так що у сусідній камері № 15 ув'язнений, а ним був колишній ад'ютант Юзефа Пілсудського Єжи Кунцевич, гадував, що він знає, коли Ольжича вєли на черговий допит...

З часом в'язнів стали випускати у двір для прогулянок. Тут вони могли побачити знайомі обличчя — і таке траплялось не раз — а інколи, коли напєхдєчі відвертались, й обмінюєтєся кількома словами. Часом табір ставав місцем останньої зустрічі друзів, а то й зворєтєв.

Ось як гадував про Ольжича тих часів Володимир Стєхєв, один із провідників ОУН, на той час також в'язень Закєсєнєв-

зена: «Був понеділок, 5 червня. Вранці, як завжди, в'язнів випустили до спільної умовальні, щоб помити ватники. Повернувшись коридором, я зустрів Ольжича. Чи він впізнав мене, не знаю...» Як і впізнав, то не хотів показувати того, щоб не напустити зайвої підозри. Далі: «Він ішов рішучим кроком з камери № 14, де зазвичай перебували закуті в ґайдани в'язні, приречені на смерть. Це був один-єдиний раз, коли я бачив Ольжича...».

Відомі також імена гестапівської трійки, яка допитувала і катувала Ольжича — це урядовий радник з українського питання у відомстві Гімлера Вольф, якому допомагали перекладом гестапівці Віровет і Шульц. Вони тегали Ольжича на допитах вдень і вночі, вибиваючи з нього показання, та він відмовлявся їх дати. У протоколі одного з останніх допитів Ольжича офіцером, який ледь тримав опухлі пальці, написано: «Ні про своїх друзів, ні про свою працю в ОУН я говорити не буду».

Прокрієсти подальше допоможе розповідь дружини Мельника Софії, яка відбувала ув'язнення у Заксенхаузені разом із чоловіком. У своїх спогадах вона цитує розповідь чоловіка про цей випадок: «Вже попереднього дня, згадує заарештований тоді Андрій Мельник, завважив я в одному з відоклених уторі міком знак хустиною і кінцями пальців. Наступного дня ці знаки повторились, що більше — появились крейдою писані на шибці вікна написи, що містили... інформації про розміщення нашої націоналістичної групи в цій «зондербараци». Під кінець на шибці бачу напис, від якого мені в очах потемніло: «Ольжич» і поруч — хрестик. Миттєво усвідомив я собі розміри катастрофи в наших рядах, коли не стало на чолі Ольжича. Мов громом уражений цією вісткою, не відіркую і на цілий голос питаю:

«Хто ви?» У відповідь pojawiaється на шибці напис: «Степан Бандера»...

Таким був трагічний театр концтабору Заксенхаузен.

Пустили погослос, що він покінчив життя самогубством. Інші казали, що він помер, не витримавши тортур і його тіло було спалене у крематорії...

Що рухало гестапівцями, які відпустили з концтабору Бандеру і Мельника і знищили Ольжича? І чиже той, кого стратили, має вважатися героєм, а кому вдалося вижити — зрадником? Гадаю, у цьому випадку немає місця для припущень і вірогідностей.

Немає Ольжичевої могили. Знаємо лише місто, де він зародився, і місце, де його закатовано...

Завіска.

ЖИТТЯ В ІСТОРІЇ

Ольжич — це постать, особистість, жвава людина, з тих небагатьох живих для нас людей, про яких фізична смерть не перекриває їм жити далі.

Евген Маламюк

Ольжич — харизматичний представник дітей ємігрантської землі, які примножили пасіонарну енергію рідного народу. Його життя було коротким у вимірах людського часу, але у вимірах Божих залишається життям незабутнім.

Чиний діяч ОУН Євген Оницький згадував, що, дізнавшись про смерть Олега Ольжича, Степан Бандера запропонував увечі відзначити його пам'ять хвилиною мовчання...

Як легенда — і хочеться в це вірити — сприймається той факт, що арештант табору Заксенгаузен єпископ з Любліна, священномученик Владислав Гораль, довідавшись про закатованість, відправив у своїй камері папашеду за упокій душі Ольжича, а в'язні різних національностей у своїх камерах молилися, вояки своєю мовою, за загиблого...

Для друзів і соратників Ольжича його загибель була невимовним горем. Та що там казати...

Українському поету Олексі Стефановичу, який особисто знав Ольжича ще з часів навчання у Карловому університеті, він казався, являвсья — він тільки уявляв собі — у хвилину своєї смерті.

В дверях у сні з'явився.
Тамо став на порозі
(Там Даряган линавись
В час утисков в Богі).
Знаю, звідкіль ідеш,
Вдержати мушу, затримати, —
Кинувся... Де ти, де ж? —
Тільки ніч за дверима.
В серці той вираз гнів.
Образ той тугосвітлий...
Брате по духу мій,
Брате мій кізирсвітлий!

Батько прийшовши до тата, Стефанович емоційно, буквально зі словами на очах відгукнувся на смерть Ольжича:

Нім не жаль, де загинено кров,
І не трати, де тебе дім —
Чи ти в небо димом пішов,
Чи земля виспала тіло.
Тільки жалеть — виступав ти
У стіну до свого сусіда.
Що нещадно мучить вата,
Та не їмла буга побіда.
Як павками нів тебе рес,
Так провів тебе і крих мук.
На дім я бавання сторукі
Кладучи найкращий вінок...

Через кілька місяців Андрій Мельник, звільнений із Заксенхаузена зі зміною політичної ситуації, звернувся до коменданта концтабору з проханням віддати рідним тілліні останки Ольжича, щоб поховати його по-людськи. Комендант нічого не пообіцяв,

але обидники не дотримав. Попід спалених жертв у таборі відправляти на мисоваренний завод...

Життя Ольжича після життя почалося одразу після його загибелі.

Для рідних воно склалося таким чином.

Батько Олега не уявляв собі життя без сина. І це не для красивого слівця сказано. Довідавшись про загибель Олега, він втратив свідомість і, не проживши й 40 днів, відійшов у вічність...

Як це сталося. Олександр Овесь, хворий на цукрову печінку, в одному із своїх останніх інтерв'ю висловив своє заповітне бажання: «Хотів би весною поїхати на улюблену Сазаву. І ще раз спробувати-таки піхнути коропи або лина». На цій річці він і дізнався про розстріл сина у концтаборі Заксенхаузен. У задушливому поїзді, повертаючись додому із невдалої рыболовці, Овесь знепритомів. 21 липня був день народження Олега. 22 липня 1944 року звістка про загибель сина убила батька...

Як сконцентрувались трагічні часи!

Олександр Овесь пережив свого сина на 42 дні і не довів до народження онука 9 днів.

Олег Ольжич не довів до народження сина 51 день.

31 липня 1944 року народився син Ольжича, якого він так і не дочекався. Син був названий намір'ю на честь батька Олегом...

Між тим наблищався радянський фронт, за родиною Ольжича полював НКВС, тому вони були змушені тікати. Зазнавши поневірянь у німецькому таборі біженців, мати із сином, уже під іншим прізвищем емігрували у 1949 році до Канади. Олег Олександрович

жив з матір'ю у Канаді. Закінчивши університет за спеціальністю «Прикладна фізика», працював для НАСА, спеціалізувався на інтуїтивному інтелекті. Був вірним захопленим батьком, займався дослідженням матеріалів пробачка у німецьких аеронавігаторів. Зрештою, став Головою ООН в Канаді. Активно долучався до розбудови Фондації імені Ольжича у Києві. Часто бував в Україні і на питання, що для нього значить українська земля, відповів так: «Ви знаєте, кожного разі як я їду на Україну (я бував вже досить часто), той перший крок, мені блискіє на думці, що це є аналогічне до мусульманства, який раз за життя мусить поїхати до Мекки і поклонитися на гробі Магомета. Для мене поїздка в Україну має те саме значення. Це для мене є свята земля». У 2012 році Олег Олександрович не стало.

У 1946 році з'являється чи не перша спроба узгалянити зміст політичної, археологічної і поетичної діяльності Ольжича. У передмові до вибраних поезій Ольжича «Будьте!», яке видає націоналістичним видавництвом «Вультура» (без місця видання), знаходимо такі рядки: «Зосереджений на одній, великій для нас ідеї української національної революції, Олег Ольжич не розпоронував душову енергію ні в пошуків самобожжого культурництва, ні в утопіях всевітніх «моралізувань», а старався на конкретній землі твердим зусиллям вибудувати цитаделю духа — українську Державність. Слова без діла для нього не вистачало, і тому ціла творчість його — чи поезія, чи програмна стаття, чи підписана відмова — така у високішому розумінні цього слова політично і конкретно правдива. Його три поетичні збірки, такі різні, на перший погляд, — це спалахи однієї збірки. Практорська тематика, середньовічні мотиви «Ріні» перегукуються з героїчним духом «Вояти» філософськими реалізаціями «Підданим».

Ім'я Ольжича стало харизматичним для української громади, що проживає в Америці.

9 липня 1977 року зусиллями Організації Державного відродження України (ОДВУ) на ознаменування 70-річчя від дня народження Ольжича у місті Лангтон (штат Пенсильванія) у США було встановлено його скульптурне погруддя роботи відомого українського скульптора, що творив у діаспорі, Михайла Черешньовського. На відкритті пам'ятника виступив сподвижник Ольжича у національно-визвольній боротьбі Олег Штурм-Жданович.

У 1988 році у Канаді створено громадську організацію — Фондацію імені Олега Ольжича на чолі з останнім Головою ОУН Миколою Плав'яком. На одиному із святкувань дня народження Ольжича були виконані пісні на його слова — «Зимовий похід», «Слова, що прості...», «Держава не твориться у будучині», створені композитором Зеноном Лавринином.

* * *

За радянської влади ім'я Ольжича було під забороною. Якщо його зрізка і згадували, то виключно як буржуазного націоналіста, колабораціоніста, пособника гітлерівських окупантів і т. п.

Хіба що у 29 номері журналу «Україна» за 1983 рік з'явилась надзвичайно кваліфікована стаття українсько-чехословацького славіста, літературознавця Мікулаша Неврото «На ясність дум», присвячена Ольжичу-поету. І це означало повернення творчості Ольжича в Україну.

У 1994 році син Олега Ольжича Олег Олегович Кандоба, врятує пам'яті батька, завітав до Сум. До міста, де жив його дід, де бував батько, аби вклонитися бупієку на Петропавлівській вулиці із промовистою меморіальною дошкою, місцею на цвинтарі, де колись знаходилась могила Олександри Василівни, ба-

були його батька... Ми дізналися, що Олег Олександрович виконує обов'язки двох дітей — Андрійка та Яринку, які захоплюються поезіями діда і прадида і мріють побувати хочось у місті на Полі, місті, звідки походять коріння їхнього роду.

У 1997 році Борщівський краєзнавчий музей організував наукову конференцію, присвячену 90-річчю від дня народження Ольжича. У селі Батіше-Золотому, що на Тернопільщині, є пам'ятка садового мистецтва державного значення — ландшафтний парк, а на околиці села — унікальна геологічна та археологічна пам'ятка — печера Вертеб. Про перебування Ольжича нагадує встановлений у 1997 році у центрі села пам'ятний знак із написом: «Тут працював і провадив археологічні розкопки трипільської культури у 1928—1929 роках О. Кандиба (Ольжич)». А внизу вибито згадані поетичні рядки його авторства:

Закожи і будиш.

В одній, зм'ям.

Левить несподівана сила.

Слідом батька Олега Ольжича Тернопільщиною пройшов через 70 років його син...

Після уїзду до археолога, краєзнавця Михайла Сохаського, автора публікації «Олег Кандиба-Ольжич і Борщівщина», Олег Олександрович задушує: «Мені були надзвичайно цікаві ваші розповіді про пам'ятки на дорозі, музей у Борщові, а особливо про печеру Вертеб. Метафорично вона мені стала виразом у ріді часу, де зустрілися українська праісторія, нещавне минуле і сучасне... Прижмурю очі й зливаюся чути серед веселих вигуків і розмов звуки попел, шурми на землі через решета, шепіт щіток і здумливий голос молодого Ольжича. А із сутінків дальших проходів Вертеби чи то не випадають очі наших неолітичних

предків, які з переляком дивляться, що в їхній домінанті якісь світла, ходять чудні постаті і лунають дивні звуки...»

В народній пам'яті ім'я Ольжича ніколи не забувалося. Але тільки у незалежній Україні його ім'я набуло історичного значення, а його боротьба за вільну Україну була належно оцінена. І зробив це академік АН України, літературознавець Микола Жулинський у публікації під промовистим назвою — «Той, що серце обернув у сурму».

Я готовий підписатися під кожним словом його оцінки Ольжича, і, певно, що, прочитавши її, і ви вчините так само. І тому без вагання знімаю ланки з наступної цитати Жулинського:

— Ольжич був і творцем, і героєм великої доби в історії України, коли дві імператорські потуги світу — сталінська імперія і гітлерівська імперія — зіткнулися у смертельному двобої за можливість владарювати в Європі. В уяві Олега Ольжича заціпеніла від жаку Західна Європа поставала в образі величезного, покритого кригою материка, який тріщить і колеться від натиску цих двох остроїв агресивного тоталітаризму, що повстали з його дна. Україна ж своєю героїчною звитягою і нескоримістю національного духу нагадувала йому вулканічний острів, що виростає з глибини розтощеного материка. І з цієї боротьби Україна «черпає свій дух, міць і своє провідництво, щоб силою своєї духовної вагрути і творчого розкриття бути в авангарді нової європейської цивілізації. Олег Ольжич вірив, що в недалекому майбутньому на Україну «зірветься історія нового європейського духу». В ім'я України він пресив у дощ

Пошлю мені, могося, пар одне:

В ім'я її проймаєи музично мука

І в грізні дні зазівної реаліти

В агонії сірий вихрети від гравати.

Сьогодні ім'я Ольжича об'єднує українців з усього світу.

Іменем Ольжича названа одна з вулиць у Києві, поруч із вулицею Олена Теліги.

У Житомирі, де народився Ольжич, вулиці, де він народився, і обласній науковій бібліотеці надано його ім'я.

Іменем Ольжича названі вулиці в Житомирі, Дрогобичі, Золочеві, Львові, Рівному, Закарпатті, Чернівцях, Кропивницькому, Сумах, Миколаєві, Старому Самборі, Новому Бурі, Києві.

18 травня 1993 року в Україні створено громадську організацію «Фундація імені Олега Ольжича».

1994 рік. Фундацією імені Ольжича та Інститутом української археології та дисерпознавства імені Михайла Грушевського НАН України заснована бібліотека імені Олега Ольжича. Головна ідея бібліотеки — «Україна XX століття». Основний акцент зроблено на національно-визвольному русі. Основу книжкового фонду становлять книжкові дарунки майже з усього світу — від Австралії до Європи до США і Канади.

1994 рік. У Києві Фундацією імені Ольжича була видана книга «Незнайомому довкіль: Заповідане життя». Це як сьогодні найповніше доступне нам видання творів Олега. Книгу впорядкував і написав передмову до неї «Я камінь з Божої праці» літературознавець Леонід Череватенко.

Листопад 1995 року. На входній брамі житомирської Свято-Успенської церкви, де хрестили Ольжича, встановлено меморіальну дошку: «У цій церкві хрестили Олега Ольжича. 1907—1944. Український поет, вчений, провідник ОУН. Закатований у фашистському концтаборі за організацію супротиву окупантам».

Нарешті дочекалися вичерпної творчості Ольжича є обов'язком для учнів, починаючи з 7-го класу загальноосвітніх шкіл.

— 1997 рік. Ім'ям Ольжича названа середня школа № 104 у Луцьку. Не проминуло десятиліття Ольжича. Рік тому в ній відкрито Музей «Цитаделя духа». На базі школи проводиться Всеукраїнські молодіжні Ольжичині читання, за підсумками яких видано збірку творчих робіт учасників читань. На одному з прибірників збірки свій автограф поклали сам Ольжича.

— 1997 рік. Середній загальноосвітній школі № 1 у Миколаєві присвоєне ім'я Олега Ольжича. Учнівська самоврядування родина носить назву «Ольжичева республіка». У школі видається один з перших в Україні багатотиражних газет «Шкільні літатори», на згадку про українську газету «Літатори», яку видавала Олена Теліга в екзилі в німеччині Києві. В школі створено Пантеон Ольжича, де закладена земля із 25 місць перебування Ольжича в Україні, Чехословаччині, Польщі, США. У 2007 році у школі відбулися Всеукраїнські молодіжні Ольжичині читання за участю 400-х представників учнівської молоді України. Улітку 2010 року делегація учбового закладу перебувала у колишньому концтаборі Заксенгаузен, де поклала зроблений власноруч український вінчик із бісеру у камеру № 14, де завершив своє життя Ольжич.

— 4 грудня 1998 року у місті Білопіль відкрито музей Олександра Олеся. Значне місце в експозиції відведено висвітленню життя і творчості сина поета — Олега Ольжича, а також перебуванню на Білопільщині онука поета Олега Олександровича Кандиби.

— Про Ольжича знято фільм-трилогію за сценарієм Леоніда Череватенка у постановці Аркадія Михульського «Я камінь з Божої праці...» Він об'єднує стрічки «Ольжич» (1996), «Доба жорстока, як вічність» і «Незвичайний воїн» (2000). Фільму присуджено Національну Шевченківську премію 2002 року.

— 2007 рік. Виходить у світ Указ Президента України «Про відзначення 100-річчя від дня народження Олега Ольжича».

в якому йшлося про проведення урочистостей, присвячених видатному громадсько-політичному діячу, вченому, поету і публіцисту.

2007 рік. На честь 100-річчя від дня народження Ольжича Національний банк України анкабував і ввів до обігу пам'ятну монету на його честь номіналом у 2 гривні. З цієї ж нагоди було випущено поштову марку і конверт з портретом Ольжича.

3 листопада 2007 року. Київ. Зусиллями міжнародної громадської організації «Об'єднання українських націоналістів (державників)», за підтримки Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, Міжнародної Ліги «Матері і сестри — молоді України» у міському будинку вчителів було влаштовано ювілейний вечір до дня народження Ольжича. Він складався із двох частин: виступу сина О. Ольжича Олега Кандиби і театралізованого вистави «Ольжич — назавжди».

Автором проекту, сценаристом, режисером і учасником проекту стала Народна артистка України, артистка національного академічного театру ім. Івана Франка Галина Ябловська. Консультант — лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка Леонід Череватенько. У театралізованій композиції взяли участь народна артистка України, перший Міністр культури Незалежної України, член Спілки письменників України Лариса Хоролець, заслужений артист України, артист Національної філармонії України Борис Лобода, вокальний ансамбль «Перевесло», студенти Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, студент Стратівської вищої педагогічної школи кобзарського мистецтва Ярослав Джусь.

На проєсраміці, подарований Ларисі Хорошець, було розміщено останнє фото Олега Ольжича і підпис: «Шановній Ларисі Хорошець на добру згадку Вашої мистецькості на вечорі пам'яті Ольжича. О. Кандиба син». Символічно — від імені батька.

16 травня 2007 року. Місто Нижнекам'янськ (Татарстан). У національно-культурній автономії «Українське товариство «Вербицьких» було проведено урочистий захід, присвячений 100-річчю від дня народження Ольжича. На зустрічі з українцями, які проживають у цьому татарському місті з промовою про діяльність і творчість Ольжича виступив голова «Вербицьких» Євген Савенко. Образно кажучи, Ольжич, який жив і творив у волі української діаспори, привітав і підбадьорив сучасних українців, які проживають у діаспорі.

30 серпня 2010 року у Ровенській обласній бібліотеці для дітей був проведений «Усний журнал», присвячений 100-річчю від дня народження Ольжича. Тут зібралися батьки з дітьми, читали «Рудьку», патріотичні вірші поета. Майнула думка про це і мріяв Ольжич, лишаючи по собі сина, який би продовжив його справу.

2016 рік. Ольжичу присвоюють звання «Почесний громадянин міста Житомира».

27 жовтня 2017 року у Житомирі на ролі вулиць Перемоги та Олега Ольжича встановлено пам'ятник Ольжичу.

2017 рік. Президент України Петро Порошенко під час робочого візиту до Німеччини відвідав Меморіальний комплекс Заксенхаузен у місті Оранієнбурзі і вшанував пам'ять жертв нацизму. Понад переклади встановив вінок біля меморіальної дошки, на якій міститься напис: «Тисячам українських в'язнів, які в період 1941—1945 років перебували в полоні у концентраційному таборі Заксенхаузені. Багато з них не пережили нещасливі умови концентраційного табору чи померли після тортур та

акцій по збереженню поетичних. Ми зберігаємо світлу пам'ять про вас у наших серцях».

17 травня 2017 року, долучившись до «обласної акції «Читаймо Ольжича», ініціатором якої була Житомирська обласна універсальна бібліотека імені Ольжича, районна бібліотека у місті Бердичеві провела літературно-тематичний вечір «Олег Ольжич — поет, учений, борець». Під час заходу звучали поезії Ольжича у виконанні бібліотекарки села Велика П'ятигірка Вікторії Мокрешської та читачки бібліотеки Галини Матвійчук. Акції «Читаймо Ольжича» проходили і в інших бібліотеках сіл району.

6 липня 2017 року у Національному музеї літератури України відкрилася виставка «Поет суворого життя...», приурочена до 110-ої річниці від дня народження поета. Відбулася прес-конференція, присвячена переданні до України архіву Олега Ольжича та його сина Олега Кандиби. Учасниками презентації стали академік НАН України Микола Жулинський, Голова ОУН Богдан Червак, вдова Олега Олександровича Кандиби Ольга Кандиба, а також провідні українські вчені, відомі письменники і публіцисти творчості Олега Ольжича. Серед переданих архівних документів звертають увагу докторська дисертація Олега Ольжича, листування Ольжича з друзями, зворушують його почорнілий шлюбний перстень, барвиста палка в українському збранні, яку Ольжич подарував Етьєн Лессер...

У вересні 2017 року Білопільська районна бібліотека імені Олександра Олеса проводить інформаційну годину «Український письменник Олег Ольжич — 110».

25 жовтня 2017 року в межах проекту громадського і політичного діяча, доктора філологічних наук Ірини Фаріон «Велич особистості» у Львові відбулася зустріч з нагоди 110-річчя від

для народження Ольжича з Богданом Черв'яком. Зустріч знаменна тим, що Черв'як намагався спростувати деякі установлені уявлення про громадянську-політичну позицію Ольжича, зокрема, про те, начебто Ольжич, на відміну від Шухевича, наполягав лише на мирному способі побудови незалежної української держави. Питання було кинуте у глядацьку аудиторію без калісторичного висновку і спонукало замислитись над тим, у чому полягало розходження між ОУН(б) і ОУН(м) і чи не стало воно на той час однією з причин поразки національно-визвольного руху?

У 2018 році обласна громадська молодіжна організація «Ціном природи» впроваджує в Житомирі культурно-просвітницький проект «Олег Ольжич — велич особистості», який мав на меті популяризацію серед житомирян особистості Ольжича.

У 2018 році документально-художній фільм режисера Петра Ларамея про Ольжича «Вогонь самопосвяти» здобував державну премію імені Івана Франка.

У 2019 році у Києві відбулося вшанування пам'яті Ольжича з нагоди 75-річчя від часу його загибелі. Захід відбувся біля меморіальної дошки на його честь. У своєму виступі перед численною громадськістю нинішній Голова Організації українських націоналістів Богдан Черв'як зазначив: «Ми всі знаємо Ольжича як поета, але ми менш говоримо про нього як про визначного діяча українського націоналістичного руху, забуваючи інколи про те, що Ольжича заарештувало гестапо і переслідувало фашистами не тому, що він був поетом, не тому, що він був вченим, а тому, що він був українським націоналістом. Тому, що він у тих жагливих умовах віщпільної боротьби боровся за ідеали української держави». Під час заходу усі бажаючі мали змогу покласти квіти до меморіальної дошки на честь Олега Ольжича.

Якщо відсторонитись від конкретики і піднятися на діяльність Опанаса з висоти часу, як це зробив Богдан Червак, то відгомін його діяльності відбувся сьогодні досить своєрідно.

Згадаймо, пересвідчившись перед самою смертю, що Україні належить пройти ще довгий шлях до своєї незалежності, Опанас у переговорах із командиром УПА полковником Шухевичем про подальший хід національно-визвольної боротьби все-таки схилився до думки, що, коли прийде Червона армія, УПА повинна припинити партизанську війну, щоб уникнути жертв. Навпаки, всім, хто тільки зможе, легалізуватися. Хлопцям призовного віку — йти до радянського війська, іншим — працювати у радянських установах. Все заради того, щоб згодом, поступово і мирно пробити і захистити незалежну Україну.

А він думає, Бандера безслідно кидав свої відціпи назустріч смерті — і скільки їх загинуло, — і це в той час, коли було зрозуміло, що справа програна. Завдяки ж зусиллям Опанаса, який відстоював мирний шлях зародження національної незалежності, скільки українських життів вдалося зрятувати...

Опанас ніби передбачав майбутнє.

І ось тепер, через багато років незалежна Україна таки постоїла. І сталося це майже за свавіллям Опанаса. Постоїла мирним шляхом після розпаду СРСР. Незалежну Україну, якої такої, яка вона є, розбудовують люди, легально вкорінені у радянських структурах, причому на найвищих посадах.

Згадайте лише, ким був перший Президент незалежної України у радянські часи? Першим секретарем ЦК КПУ...

Що вже казати про видатних представників опозиційного українського покоління «шестидесятників», які були на поверні українського політичного і культурного життя у 60—80-і роки

і переслідувані радянською владою, відверто виступали проти більшовицького режиму в Україні. Вони активно включилися у побудову вітної української художньої культури.

Я, чий дід, учений-землеміс, був свого часу перекладачем і водком УПА, чия бабуся, українська поетеса, була переслідувана і жила під чужим прізвищем, ніколи не був членом КПРС, ухилявся від радянської дисципліни у радянському суспільстві, але коли у вітній Україні Міністерством культури став видатим опозиційно-антикомуністичним Іваном Дзюба, першим відсутуючись на його пропозицію — очолювати Український театр Міністерства і активно включився у побудову української театралізованої культури, відійшов від комуністичних ідеологічних настанов.

У зв'язку із сказаним привертас увагу ось який факт. Під час сесії Верховної Ради України 22 серпня 1992 року останній Президент УНР, який, до речі, очолював Фондацію імені Ольжича в Канаді, Микола Плач'юк символічно передав свої повноваження Президенту України Леоніду Кравчуку і проголосив при цьому, що Українська держава є законним правонаступником УНР.

І тим же нещомовго слова були зустрінуті неодностайними оплесками. І я розумію чому.

Гетьманят Павла Скоропадського — Українська Народна республіка Симона Петлюри — національно-визвольний рух 30-х — кінця 40-х років, очолюваний Євгеном Кошовим, Степаном Бандерою, Андрієм Мельником, Романом Шухевичем, Олегом Ольжичем розглядаються сьогодні як окремі, часом суперечливі, епізоди історії, не пов'язані один з одним.

У вітній Україні і досі немає цілісної концепції завоювання державної незалежності, і це викликає чимало запитань з приводу нинішнього стану речей у незалежній державі Україна, коли декларації часто не відповідають дійсності або лишаться дек-

параціями. Важке закономірне питання: чи не на часі створення концептуальної «Історії національно-визвольної боротьби в Україні у XX столітті»? Питання не риторичне. Нинішні українці, ми з Вами, повинні знати:

— як боролися їхні діди і батьки за незалежну українську державу в умовах розпорошеності українських територій поміж інших держав?

— чому багатовікова збройна боротьба українського народу за свою незалежність завершилась поразкою, а незалежність України одержала мирним шляхом, в результаті розпаду СРСР?

— і що ми маємо тепер, коли одержали незалежність мирним шляхом у результаті розпаду СРСР, а Росія «мирним шляхом» відтіняє від України Крим і Донбас?

Не можу стриматись. Крим, де я, будучи режисером театру імені Фронтка, у кримському російському театрі поставив «Сутю» Карпенка-Карого. Крим — Україна! Донбас, де, будучи начальником управління театрів Міністерства культури України, сприяв наданню Донецькому українському театру статусу академічного, що висунуло його у перший ряд українських театрів. Донбас — Україна!

Моя книга «Олег Опьязач», як і книги «Дмитро Донцов», «Олена Теліга», «Никифор Дрозняк», «Ігнат Хоткевич» мого б стати однією із складових частин цієї історії, де може ще запитати більше, ніж відповідей...

І все-таки щось не дає мені можливості завершити книгу про Опьязача...

Насамкінець виникає неумовне питання: чи відчував себе Олег Ольжич пристиглим?.. Пам'ятаєте, як пристрасно бажав батько синові зазнати щастя «зача б в дитячій сні...».

Погоджуюсь, на перший погляд питання суперечне. Як може бути щастливим людина, яка майже все життя прожила в еміграції, яка більшу частину життя провела у підпіллі, життя якої було наситищенішим обірване у розквіті сил?..

Але — тільки на перший погляд. Не збиравось розгадувати відчуття Ольжича, але з висоти часу...

Так, він прожив страдницьке, мученицьке життя, але його покликанням було віддати життя:

- життя науковця-архівіста: відкриваючи для себе прісторію свого народу у співставленні з іншими народами, гідного мати власну державу;
- життя поета, створюючи героїчний образ українця, що має боротися і бореться за власну державу;
- життя ідеолога національно-визвольної боротьби, який став лідером цієї боротьби, очолюючи лівішу групу ОУНівців на Східну Україну для створення незалежної української держави, переприкуючи невідворотність цього процесу.

Ольжич був гідним задуму Творця, і це забезпечило йому місце в історії — любов і пану наступних поколінь українців, яким судилося жити у державі Україна.

Таке життя, здавалося б, не залишало можливості для улаштування особистого життя. Але Ольжич пізнав, нехай наприкінці свого короткого життя, щастя любові:

- перебуваючи на краю між життям і смертю, подарувавши своїй обраниці миттєвості кохання у найближчованіших обставинах,

- врятувавши життя і життя сина, якого вона чекала,

- зробивши її прасивою — плодом кохання стало народження сина, піднесено батькових заповітів.

Часто проживаючи в умовах підпілля, він насолоджувався красою світу, обійнявши оком Польщу, Чехословаччину, Німеччину, Австрію, Румунію, Болгарію, Сербію, Італію, США, Канаду:

- милуючись унікальними музейними експонатами з історії європейських народів,

- виступаючи з доповідями на міжнародних наукових конференціях, пропагуючи самобутність української культури,

- перекладаючи твори українських письменників на іноземні мови...

І унікально! Він побачив світ не тільки іззовні, але й зсередини, віршаючи у печері із зображеннями часів праісторії українського народу, віднаходячи в них останки людей, культури зображення, раритетні предмети побутування людей доісторичного часу...

Нарешті:

- гуртуючи сили української наукової і культурної громади, що опинилась в еміграції в різних країнах, для завоювання незалежності своєї Батьківщини,

— перебуваючи у підпіллі, очинивши рух поєдинок груп ОУНівців на Схід України для побудови основ української державності в умовах гітлерівської окупації...
Віддавши всі свої сили, волю, поривання боротьби за незалежність української держави, Опанчик наблизив час, коли вона настала...

Хіба всього цього замало для того, щоб віднути себе щасливим!..

Опан Опанчик. Ім'я цієї людини аскравою блискавкою промайнує в історичному часі і завжди житиме у пам'яті українців.

ЗМІСТ

Історичний зміст постаті Овчаренка	3
Народжений в любові	10
Самозначення. У колі емігрантів	25
Археолог	32
Поет національного героїзму	42
Громадсько-політичний діяч	56
Особисте життя	86
«Одлага, Непокитність, Чистота»	98
Життя в історії	106
Р. С.	122

Потрохує надання

КОЛОМІЄЦЬ

Ростислав Григоренко

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Головний редактор

Л. М. Гудимська

Відповідальні за випуск

О. Ю. Захарович

**Видання присвячене 30-й річниці Незалежності України,
здійснене за сприяння**

**Міністерства культури та інформаційної політики України
та Українського Інституту книги.**

Видання присвячене для безплатного розповсюдження

Иванов Е. В. Введение в историю культуры. — М.: Высшая школа, 2001. — 304 с. — 100 экз. — ISBN 5-07-001000-0.

Иванов Е. В. Введение в историю культуры. — М.: Высшая школа, 2001. — 304 с. — 100 экз. — ISBN 5-07-001000-0.

Иванов Е. В. Введение в историю культуры. — М.: Высшая школа, 2001. — 304 с. — 100 экз. — ISBN 5-07-001000-0.

Иванов Е. В. Введение в историю культуры. — М.: Высшая школа, 2001. — 304 с. — 100 экз. — ISBN 5-07-001000-0.

Друкується за редакцією

КОЛОМІЄЦЬ

Ростислав Григорійович

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Почесний президент

Д. І. Гудимович

Відомий український поет

О. М. Задаринська

Видання призначене для учнів загальноосвітньої школи,
застосовувати на уроках.

Міністерство культури та інформаційної політики України
та Українське національне ополчення.

Видання призначене для використання в навчальних цілях.

КОЛОМІЄЦЬ Р. Г.

К61 **Олег Ольжич / Ростислав Коломієць; худож.-оформ-**
лювач Є. В. Вдовиченко. — Харків: ЛА «Час читати»,
2021. — 125 с.

ISBN 978-617-7176-22-9.

Олег Ольжич (1907—1943) — велична постать в українському громадсько-політичному житті, в українській поезії, в українській мистецтві. Видатний прозаїк із європейським ім'ям, він вперше довів, чому мова, а його дослідження не втрачають сенсу і повноти. Видатний поет — він сказав нове слово в українській літературі. Видатний діяч Організації українських націоналістів — він був дієвою особою в побудові української держави в умовах нацистської окупації території України.

1943 року Олег Ольжич загинув у концтаборі Заксенгаузен.

УДК 821.161.2-929

УДК 821.161.2-929

Олег Ольжич (1907— 1943) — велична постать,
в українському громадсько-політичному житті,
в українській поезії, в українській науці. Видатний археолог
із європейським ім'ям, він володів дев'ятьма мовами,
а його дослідження не втратили сенсу і повноти. Видатний
поет — він сказав нове слово в українській літературі.
Видатний діяч Організації українських націоналістів —
він був дійсною особою в побудові української держави
в умовах нацистської окупації території України.
1943 року Олег Ольжич загинув у концтаборі
Заксенгаузен.
Ім'я цієї людини завжди житиме в пам'яті українців.

